

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE
FILOSOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEORIE KULTURY (KULTUROLOGIE)
STUDIJNÍ OBOR KULTUROLOGIE

KAMILA PETROVSKÁ

K filantropii v západní kultuře
Francouzská občanská společnost a neziskový sektor

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VEDOUCÍ PRÁCE: PHDR. VLADIMÍR CZUMALO, CSC.

2006

Děkuji vedoucímu své práce PhDr. Vladimírovi Czumalovi, SCc. za cenné připomínky a odbornou pomoc.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

A handwritten signature in cursive script, likely belonging to the author of the diploma.

OBSAH

Obsah.....	3
Úvod.....	5
I. Vývoj filantropie a neziskového sektoru v západní kultuře.....	8
1. Středověk.....	9
1.1 Středověká Francie.....	10
2. Renesance, klasicismus, osvícenství.....	13
2.1 Renesance a klasicismus ve Francii.....	14
2.2 Osvícenství v zemi svého vzniku.....	16
2.3 Velká francouzská revoluce.....	17
3. Devatenácté století.....	19
3.1 Období průmyslové revoluce ve Francii.....	20
4. Vývoj po roce 1918.....	23
4.1 Československo.....	23
4.2 Francie.....	24
5. Shrnutí.....	26
II. Filantropie.....	29
1. Vymezení problému.....	29
1.1 Charita a dobročinnost.....	31
1.2 Altruismus.....	32
2. Dar.....	34

3. Almužna.....	37
3.1 Judaismus.....	38
3.2 Křesťanství.....	39
3.3 Islám.....	40
III. Neziskový sektor.....	43
1. Občanská společnost.....	43
2. Nestátní neziskové organizace.....	46
3. Sociální ekonomika.....	51
IV. Příklady neziskového sektoru.....	53
1. Občanský sektor v České republice.....	53
1.1 Neziskové organizace.....	53
1.2 Vývoj po roce 1989.....	55
1.3 Občanská společnost.....	57
2. Občanský sektor ve Francii.....	59
2.1 Právní rámec.....	59
2.2 Typologie.....	60
2.3 Hraniční případy.....	61
2.4 Hlavní oblasti působení.....	63
3. Srovnání českého a francouzského občanského sektoru.....	66
Závěr.....	69
Seznam literatury.....	72

ÚVOD

„Člověk je prostě bytostně disponován k tomu, aby byl nelhostejný ke svému lidskému okolí, ke společnosti; touží být svým okolím oceněn za to, co mu dává; je subjektem svědomí, mravního řádu, lásky k bližnímu. Občanská společnost je jedním ze způsobů, jimiž se uskutečňuje či může uskutečňovat naše lidství ve své celistvosti, tedy i v tom subtilnějším, tíž uchopitelném, ale možná ze všeho nejdůležitějším, čím je tvořeno. Občanská společnost, aspoň jak já jí rozumím, je prostě jednou z velkých příležitostí pro lidskou odpovědnost za svět.“

Václav Havel

Člověk si ze své podstaty vždy kladl otázku po smyslu bytí a pátral po podstatě lidství. Při hledání možných odpovědí mu pomáhalo vědomí obecně sdílených hodnot, jež poskytují určité orientační body a usnadňují definici toho, co je specificky lidské. Mezi takové sociokulturní hodnoty patří bezesporu i filantropie.

Filantropie představuje ve společnosti normy vytvářející podmínky pro mírumilovné a solidární soužití. Na úrovni jedince kultivuje pozitivní lidské vlastnosti a kvality, jako jsou ohleduplnost, nesobeckost, aktivní přístup k životu, nezištná pomoc či odpovědnost za věci veřejné. Její organizovaná podoba (neziskový sektor) pokrývá široké interdisciplinární pole, jež je podrobováno zkoumání ze strany sociologie, ekonomie, sociální a kulturní antropologie, politologie a kulturologie.

Filantropie a neziskový sektor v kulturologické perspektivě patří dlouhodobě k oblastem mého zájmu. S neziskovým sektorem jsem se

nejdříve setkala jako členka občanského sdružení a teprve později jsem se jím začala zabývat i teoreticky. Studium této problematiky jsem měla možnost obohatit o rozměr francouzské občanské společnosti díky studijnímu pobytu na univerzitě Bordeaux 3 ve Francii. Proto jsem si jako téma diplomové práce vybrala filantropii v západní kultuře s důrazem na její podobu v rámci francouzské společnosti.

Tato práce zkoumá místo filantropie v západní kultuře, vymezuje oblast neziskového sektoru a na závěr představuje dva příklady občanského sektoru, v České republice a ve Francii. Francie je v našich podmínkách obecně považována za zemi s rozvinutou občanskou společností a během první republiky byla pro rodící se československou demokracii velkým zdrojem inspirace. Navíc o podobě francouzského neziskového sektoru existuje jen velmi omezené množství informací v českém jazyce, a proto považuji jeho analýzu za přínosnou.

Téma filantropie a neziskového sektoru v západní společnosti jsem se snažila uchopit v celé jeho šíři a propojit poznatky z různých oborů. Ekonomické hledisko jsem shledala pro potřeby této práce jako marginální, a proto bylo záměrně upozaděno.

V první kapitole této práce je nastíněn historický vývoj občanského sektoru, který je pro pochopení jeho současné podoby klíčový. Důraz je kladen na specifika francouzské historie a naznačen je také vývoj v českých zemích. Druhá kapitola pojednává o fenoménu filantropie v lidské společnosti s důrazem na vnímání dobročinnosti ve třech monoteistických náboženstvích – křesťanství, islámu a judaismu. Předmětem třetí kapitoly je občanská společnost, neziskový sektor a sociální ekonomie, jejich definice, struktura a vzájemné vztahy. Poslední kapitola si klade za cíl postihnout podstatu českého a francouzského sektoru a jejich vzájemné srovnání.

Při studiu neziskového sektoru je třeba přihlídnout k terminologickým nesrovnalostem, které vznikají ze dvou hlavních příčin. Z nejednotného

vymezení pojmů a při překladu z cizích jazyků. Problematika terminologie bude ještě několikrát zmíněna a částečně objasněna. Na začátek bych pouze ráda předeslala, že pojmy *občanský, neziskový a třetí sektor* budu používat jako synonyma.

I. VÝVOJ FILANTROPIE A NEZISKOVÉHO SEKTORU V ZÁPADNÍ SPOLEČNOSTI

Při pokusu vypátrat počátky filantropického chování v lidské společnosti zjistíme, že stopy dobročinnosti, altruismu a směny darů najdeme již v prehistorických dobách. Ve chvíli, kdy člověk začal žít v tlupách, byl nucen vstoupit do sítě sociálních interakcí a konfrontovat se s potřebami ostatních lidí. Společné hledání harmonického a funkčního skupinového soužití se stalo základem pro vnímání druhého, ochotu pomáhat a překročení vlastního egoismu.

Antika objevila dualismus mezi privátní a veřejnou sférou, který zakládá demokratické uspořádání společnosti. Tím nepochybně položila kořeny i neziskovému sektoru, jenž může plně existovat pouze v demokratickém státě. Antickému světu tak nelze upřít určitý přínos ve vývoji občanského sektoru. Přesto je historie filantropie v západní kultuře nejtěsněji spjata s křesťanskou tradicí, jež povýšila pomoc druhému na vysokou mravní hodnotu.

V této kapitole se pokusím o zmapování vývoje neziskového sektoru a projevu filantropie v lidské společnosti od středověku až po současnost. Zvláštní důraz bude kladen na specifika historického vývoje ve Francii, neboť jedině skrze odlišné historické pozadí francouzské občanské společnosti lze pochopit ji samou.

1 Středověk

Raný středověk je formován šířící se křesťanskou vírou. Ta vyvolala v antickém světě velké změny dotýkající se i percepce chudých a slabých členů společnosti. Ve jménu morální zásady nového náboženství, které odsuzovalo sobecké užívání bohatství a zdůrazňovalo povinnost vůči společensky slabým skupinám, zakládali v křesťanském Římě císařové a šlechtici nemocnice, útulky či starobince. Hostit pocestné, ošetřovat nemocné a pomáhat chudým se stalo dobrovolnou činností šlechtických rodin včetně císařské.¹ Ve IV. a V. století byla charita společně s právem na ochranu chudých a nemocných dokonce zakotvena v římské legislativě. Středisky sociální pomoci se stávají nejen biskupství, ale i kláštery a hrady pánů. Vznikají náboženské obce a řády, které se starají o chudé. Tím dochází k postupné institucionalizaci chudinské péče.

Během středověku se pozvolna mění stávající sociální uspořádání společnosti a politické rozložení moci. V období, kdy byla křesťanská moc částečně nahrazována mocí feudální, se zrodil fenomén rytířství, jemuž církev dodávala morální rozměr. Rytíři se stávají prostředníky pořádku a spravedlnosti, podpory slabých a obrany církve. Každý rytíř pokládal za věc své cti chránit nejbezbrannější. V den, kdy došlo k jeho pasování, byl rytířův meč požehnán slovy: „Kéž zajišťuje obranu a ochranu kostelů, vdov, sirotků, nemocných, chudých a všech Božích služebníků.“²

Zatímco se rytíři bijí za slabší část společnosti, sílí tendence ke sdružování, jež jsou doprovázeny převzetím osobní odpovědnosti za charitativní činnost, pomoc chudým a poutníkům. Mezi rozmanitými formami lidového sdružování zaujímají

¹ MESSINA, Rosino. *Dějiny charitativní činnosti*. Přeložila Terezie Brichtová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. s. 87

² Ibid. s. 87

důležité místo bratrstva, která ve XII. století zakládají a spravují různá sociální zařízení.

XIII. století je důležité pro vývoj českého neziskového sektoru, neboť právě do tohoto období spadají jeho počátky, jež jsou spjaty s činností charitativních institucí. Mezi nejstarší spolky u nás patřila pohřební bratrstva náboženských židovských obcí, zvaná *Chevra Kadischa*, která vznikala kolem roku 1400.³

1.1 Středověká Francie

Francouzský raný středověk je charakterizován slabou státní mocí. Protože stát do života svých občanů příliš nezasahuje, jsou lidé v této době podřízeni dvěma instancím: feudální moci a církvi. Církev v té době již disponuje velkým jměním, jehož část je určena na pomoc chudým. Ti, kteří byli zapsáni na zvláštní listině, měli právo požadovat třetinu z almužen, jež daná farnost obdržela.⁴ Postupně také dochází ke zvyšování počtu mnišských řádů, zvláště benediktýnů, kteří nabízejí přístřeší a pomoc chudým a nemocným ve svých kláštorech.

K upevnování státní moci dochází během vrcholného středověku zároveň s rozšiřováním teritoria království. Král bojuje proti feudální moci, nevolnictví vychází z módy a státní hospodářství upadá. Na začátku této periody se několik měst osvobozuje z panské nadvlády a od feudálních daní. V rámci tohoto hnutí se formují sdružení občanů, nejčastěji obchodníků a řemeslníků, která mohou být považována za předchůdce organizací na obranu občanských práv. Díky Rodinově soše je dnes nejznámější příběh občanů z Calais.⁵

³ *Odpovědi na otázky: neziskový sektor v České republice*. Zpracovali Denisa Parkosová a Michael Mrázek. Praha: ICN, 1997. Zpracováno k příležitosti 5. konference nevládních neziskových organizací v Praze.

⁴ MOLLAT Michel. *Les pauvres au Moyen Age: étude sociale*. Paris: Hachette, 1978. In.: ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: Economica, 1996.

⁵ V roce 1347 byl francouzský král Filip VI. nucen podstoupit přístav Calais Angličanům, kteří jej obléhali. Anglický král Eduard III. se chce obyvatelům města pomstít za předchozí příkoří, a proto je trápí hladem. Po nějakém čase souhlasí s tím, že obyvatele Calais ušetří smrti, ale pouze za podmínky, že šest nejváženějších občanů, v chudém rouchu, nohy bosé a hlavu nepokrytou, s

Vrcholný středověk je poznamenán velkým růstem počtu obyvatel Francie, a tím i procenta chudiny. Benediktýnské farnosti ztrácejí charitativní monopol, jenž se posouvá směrem k sekulární oblasti. Král zachraňuje chudé a spolu s ním aristokracie i buržoazie. Přestože mnoho filantropických aktivit nabývá světského charakteru, převažuje v charitativní činnosti i nadále církev. Počet mnišských řádů narůstá, pro žebrauté řády jako dominikáni či františkáni se chudoba stává ctností a nemocniční řády (např. křížovníci) zakládají nemocnice, které přijímají pouze chudinu. Také první školy pro děti z chudých rodin vznikají pod hlavičkou církve.

Pro období vrcholného středověku je typická zosobněná dobročinnost. Bohatí mají své chudé, kteří se stávají jistým typem zákazníků. Peněžitá almužna nahrazuje rychle hmotné dary, filantropie se stává více institucionalizovanou a poprvé se ocitá v konkurenčním prostředí.⁶

Pozdní středověk se odehrává ve znamení stoleté války, která zemi ekonomicky a politicky oslabila. Černý mor v roce 1348 zahubil třetinu populace francouzského království. Ke svízelné situaci se přidávají četné epidemie, hladomory a drancování země. V důsledku těchto událostí vzrůstá na jedné straně počet chudých a lidí v těžké životní situaci a na straně druhé se zmenšuje počet darů. Charitativním spolkům chybí finance a církev, jež v oblasti sociální péče poznává své meze, se obrací na laickou veřejnost a stát, aby se také zapojily do pomoci potřebným. Stát přebírá do své správy nemocnice, které tímto aktem přestávají být výsadou chudých a stávají se veřejnou institucí pro léčbu nemocných. Speciální zařízení církevních řádů nadále zajišťují péči o nemocné leprou, sirotky a nalezené děti, avšak od této chvíle pod státním dohledem.

Konec středověku předznamenává budoucí snahu eliminovat nemocné a chudé ze společenského života. Tendence uzavřít je do zařízení k tomu určených

oprátkou kolem krku, mu donese klíče od města. Stateční občané se dostanou nakonec na svobodu díky anglické královně, která je pozve na večeři.

⁶ ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: Economica, 1996.

přetrvala ve Francii několik století a francouzská společnost se z ní jen obtížně a pomalu vymaňovala.

2 Renesance, klasicismus, osvícenství

S nástupem humanismu dochází k velké změně ve vnímání postavení chudých a nemocných ve společnosti. Tito lidé přestávají být „Kristovými bratry“ a stávají se občany a subjekty práv. „Dochází k desakralizaci chudého: Jestliže ve středověku byl chudý synonymem posvátna, tajemnou přítomností Kristovou, na začátku 15. století bylo slovo ‚chudý‘ totéž co povaleč, podvodník a ničema. Proto byli lidé k žebrákům stále lhostejnější a nepřátelštější. Místo respektování a přijímání chudého a nemocného nastoupilo podezřívání a odpor.“⁷ Ošetřování už není aktem lásky k bližnímu, ale úkolem a povinností státu. Církev postupně přenechává správu charitativních institucí laickým autoritám. To má mimo jiné za následek i uzavření mnoha nemocnic.

V 17. století sílí v Evropě tendence izolovat chudé, a proto vznikají instituce, které mají chudé a nemocné ukrýt před zraky spořádaných a zdravých občanů. Vydávají se nařízení zakazující žebrání a nedoporučuje se rozdávání almužny přímo chudým.

Zatímco se zrak dárců odvrací od lidí na okraji společnosti, přesouvá se objekt filantropického zájmu do uměleckých kruhů. S odkazem na antiku se vrací tzv. *mecenášství*.⁸ Mecenáši se neomezují pouze na finanční podporu umění a věd, ale stávají se také duchovními patrony umělců.

Rovněž v českých zemích mnohé šlechtické rody a později měšťané svým finančním příspěvkem zdůrazňují hodnotu lidského umu, dovedností, inteligence

⁷ MESSINA, Rosino. *Dějiny charitativní činnosti*. Přeložila Terezie Brichtová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. s. 100

⁸ *Gaius Cilnius Maecenas*, podle něhož toto označení vzniklo, byl římský politik, bohatý a vzdělaný aristokrat, blízký přítel císaře Augusta. Proslul zejména jako příznivec a podporovatel kultury a římských básníků.

a estetických hodnot. Rozšiřuje se nejen počet aktivních dárců, ale také okruh podporovaných aktivit.

Během XVIII. století došlo k velkému rozkvětu spolkové činnosti, jenž však byl násilně přerušen nástupem Bachova absolutismu.

2.1 Renesance a klasicismus ve Francii

V období renesance dochází k ekonomickému a demografickému růstu a Francie se otevírá okolnímu světu. Zaniká feudální uspořádání a království se mění směrem k modernímu státu. S ekonomickou prosperitou se však prohlubují sociální rozdíly ve společnosti. Dochází také k častým bojům mezi katolíky a protestanty, které se utiší až s Ediktem nantským, jenž zaručil protestantům stejná práva, jakých požívali katolíci.

Během tohoto období mají cechy a bratrstva větší moc a jsou čím dál tím více organizovanější. Církev jich využívá k udržení morálky ve městech, která mají tendenci unikat vlivu církve. Ve chvíli, kdy se uvnitř cechů vyskytly vzpoury a stávkové akce, vstupuje na scénu král a zasahuje do řešení konfliktní situace. Řemeslné cechy stojí u zrodu ekonomického rozvoje města v tomto období a můžeme je považovat za předchůdce odborů a profesních organizací.

Během renesance pokračuje proces sekularizace charitativních organizací a stát tak přebírá kontrolu nad oblastí, která byla dříve doménou církve. V souladu s evropským vývojem přibývají instituce (la Pitié v Paříži, la Charité v Lyonu), jež mají za úkol uzavřít a skrýt před očima veřejnosti tuláky, delikventy a podobné pochybné existence.

Klasicismus se vyznačuje politickým, ekonomickým a kulturním vlivem Francie na evropské dění, jehož symbolem se stal královský dvůr Ludvíka XIV. ve Versailles. Díky ministru financí *Jean-Baptiste Colbertovi*, který nastoluje ve Francii

nový ekonomický směr⁹, francouzská ekonomika prudce vzrůstá, aby se o několik let později kvůli častým válkám a nákladnému životu ve Versailles opět propadla. Konec vlády Ludvíka XIV. je poznamenán chudnutím zemědělců a hladomory.

Protireformace opětovně posílila vliv církve a roku 1534 zakládá Ignác z Loyoly řád řeholních kleriků jezuitů, kteří zakládají školy, jež existují dodnes. Protireformace způsobila návrat k antisemitismu a exil většiny protestantů. Po zrušení ediktu nantského v roce 1685 emigrovalo na 300 000 protestantů.¹⁰ V těchto událostech lze hledat kořeny náboženské homogenity ve Francii.

Pro vývoj dobročinnosti je 17. století důležité také díky dvěma osobnostem, které vytvořili neziskové organizace nového typu. *Théophraste Renaudot*, královský lékař, založil první bezplatné lékařské poradny, jež poskytovaly konzultace a pomoc chudým lidem. Přestože tato zařízení zanikla s Renaudotovou smrtí, zůstávají vzorovým modelem pro mnoho současných neziskových lékařských zařízení.

Saint Vincent de Paul organizoval pomoc opuštěným dětem a v Paříži založil klášterní řád „*Filles de la charité*“, který chránil děti před epidemiemi a poskytoval jim vzdělání. Několik let po smrti svého zakladatele byl útulek pro nalezené děti uznán za veřejně prospěšný. Tento pohyb třetího sektoru směrem k poloveřejnému sektoru (*secteur para-public*) je charakteristický pro současný vývoj francouzského neziskového sektoru.

⁹ *Jean-Baptiste Colbert* se stal klíčovou postavou nově vznikajícího ekonomického směru, zvaného *merkantilismus* (někdy nazývaného také *kolbertismus*). Zastánci merkantilismu viděli podstatu bohatství v penězích a za základní zdroj příjmů země považovali zahraniční obchod. Ve Francii měl tento způsob vedení ekonomiky krátkodobě obrovský efekt, ale v důsledku nákladného způsobu života Ludvíka XIV. se později francouzská ekonomika začala opět propadat. Merkantilismus měl v konečném důsledku silně negativní vliv na životní úroveň lidí pracujících v zemědělství, a tím na většinu populace té doby.

¹⁰ ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: Economica, 1996.

2.2 Osvícenství v zemi svého vzniku

Osvícenství je obdobím sociální nestability a kulturního neklidu. Královská moc a absolutistická forma vlády je čím dál tím více kritizována filosofy a učenými, jako byli Montesquieu, Voltaire, Diderot či Rousseau. Ve stejné době regionální parlamenty získávají na sebevědomí a pouští se do boje se státem. Zatímco politická moc slábne, francouzská ekonomika prosperuje.

Během osvícenské doby se rozvíjí i občanský sektor. K již starším charitativním institucím se přidávají vědecké spolky, literární a hudební kroužky, či zábavní organizace. Další spolky, bojující proti porobě, antisemitismu a za náboženskou svobodu, se objevují během osmnáctého století. Předchůdci občanských sdružení na obranu lidských práv vznikají právě v této předrevoluční době, jež byla prodchnuta myšlenkou reciprocity mezi státem a jedincem, kterou hlásal Rousseau. V tuto chvíli se objevuje požadavek plné sociální zodpovědnosti státu vůči svým občanům, který je typický pro francouzskou mentalitu. Do protikladu je možné postavit anglosaskou tradici, kde je důraz kladen na osobní zodpovědnost.

Během sedmnáctého a osmnáctého století se jedna část třetího sektoru dostává do úpadku. Jsou to řemeslné cechy, které se čím dál tím více uzavírají ekonomickému a sociálnímu pokroku a setrvávají ve svých starých uzavřených strukturách. Voltaire společně s fyziokraty¹¹ nařkne cechy z neúčinnosti cechovního systému. Objevují se první hlasy dožadující se jejich zániku. K němu dojde o několik let později, během Francouzské revoluce.

¹¹ *Fyziokratismu* dominuje představa, že kapitalistický způsob výroby je „přirozený“ hospodářský řád, k jehož úspěšnému fungování postačuje liberalistická politika „laissez faire – laissez passer“ (nechat věcem volný průběh). Éra vrcholného rozkvětu fyziokratismu spadá do let 1756 – 1778. Nástup fyziokratismu znamená konec merkantilismu.

2.3 Velká francouzská revoluce

Velká francouzská revoluce přinesla důležitý zlom nejen v historii Francie, ale ovlivnila politicko-společenský vývoj celé Evropy. Se svou vizí velké společenské změny a snahou odříznout se od všeho starého zasáhla do všech oblastí francouzské společnosti včetně neziskového sektoru. V tomto přelomovém období byly vytvořeny důležité dokumenty a zákony, které se později staly pro neziskový sektor klíčové. Sepsána byla deklarace lidských práv, Ústava, občanský zákoník, vytvořen moderní daňový systém a došlo i k definitivní laicizaci mnoha charitativních organizací. V této době také najdeme kořeny dnešní francouzské republiky založené na veřejném, laickém a povinném školství.

Přestože dědictví Velké francouzské revoluce bylo pro neziskový sektor stimulující, během revolučních bojů dochází k velkému úpadku organizované filantropie. V rámci nepřátelského postoje k církvi zaniká mnoho charitativních katolických organizací, dochází ke zrušení cechů a roku 1791 je zákonem zakázáno i jakékoli dobrovolné sdružování či zakládání spolků. V důsledku tohoto zákona není právo na sdružování obsaženo v Deklaraci lidských práv. Zrušením cechů se uvolňuje místo pro moderní trh, který umožní Francii ekonomický růst a industriální revoluci. Na druhé straně však s pádem cechů dochází i k zanikání bratrstev, které byly důležitými předchůdci vzájemných společností, i s jejich sociální sítí. Paralelně k těmto událostem dochází k zestátnění nemocnic, útulků pro sirotky a azylových domů, jež měly ve správě náboženské kongregace, které byly nuceny opustit Francii.

V roce 1810 Napoleon Bonaparte vymezuje sdružením následující prostor v rámci trestního zákoníku: „Každé sdružení, které sdružuje více než dvacet osob, ať je jeho zaměření jakékoli, se nemůže vytvořit bez předběžného povolení vlády a v souladu s podmínkami veřejných pravomocí. Osoby, které řídí sdružení, jehož

činnost není oficiálně povolena, je možné odsoudit a budou pronásledovány císařskou policií.“¹² Tento zákon zůstal v platnosti až do roku 1901.

Potlačení neziskového sektoru v období revoluce přetrvalo až do 19. století, které bude poznamenáno trvalým konfliktem mezi centralistickým státem a občanskou společností.

¹² ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: Economica, 1996. s. 26

3 Devatenácté století

V XIX. století se stát začíná orientovat na člověka jako jedince. Do popředí se dostává otázka lidských práv, která v člověku mimo jiné probouzí smysl pro dobročinnost, sociální péči či solidaritu. „Jako dávno zapomenutý ústřední motiv se vrací téma daru, dobrovolnosti a povinnosti dávat, téma štědrosti a zájmu obdarovávat.“¹³ Industrializace vyvolala sociální mobilitu, která měla za následek ztrátu či oslabení předchozích příbuzenských a lokálních vztahů. Zpřetrhání tradičních rodinných vazeb způsobilo, že pomoc lidem v nouzi už neposkytují nejbližší příbuzní, ale cizí osoby se sociálním cítěním. V důsledku pokračujícího procesu sekularizace a oddělování státní moci od církevní přebírají laické filantropické organizace činnosti, které dříve měly na starost církevní skupiny a obce. Přesun dobročinných aktivit mimo náboženskou sféru přesahuje až do XX. století. Např. po druhé světové válce byli křesťanští misionáři z větší části nahrazeni humanitárními organizacemi podporovanými vládami.

S růstem ekonomiky a přesunem bohatství do měst se rozvíjí filantropie, jež se mění čím dál tím více z materiální almužny na dary peněžní. Pomoc formou finančního daru je i dnes jednou z hlavních filantropických aktivit. Skrze neziskové organizace je potom většinou transformována v pomoc materiální či duchovní a v této podobě se dostává k těm, kteří ji potřebují. Otázka, zda poskytovat pomoc peněžní a tím ponechat určitou svobodu obdarovanému, jak s ní naloží, či materiální, jejíž podobu a obsah určí dárce, je v občanském sektoru stále aktuální, zvláště pak v oblasti rozvojové pomoci.

V době, kdy se formují moderní demokracie, dochází k přesunu individuální dobročinnosti na bedra státu. Vzniká idea sociálního státu, která byla uplatněna

¹³ MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. Praha: SLON, 1999. s. 137

v mnoha evropských zemích. Sociální stát nabízí svým občanům sociální pojištění, sociální pomoc, pracovní práva či podporu vzdělání. Stane-li se, že na některé problémy přestane stačit, přebírají jeho roli filantropické organizace. Dnes je již zřejmé, že tradiční podoba sociálního státu není dlouhodobě udržitelná. Proto se uvažuje o optimálním způsobu reformy, jež bude založena na aktivním občanství a ve které budou mít důležitou roli nestátní neziskové organizace.

Druhá polovina 19. století se stává klíčovým obdobím pro vývoj českého neziskového sektoru. Tradiční stavovská společnost mění se v moderní společnost občanskou, společně s formujícím se národním cítěním, otevírá cestu k diskusím o věcech veřejných. Dochází k rozkvětu spolků nadačního charakteru, spolků podpůrných a dobročinných, často s vlasteneckým pozadím, z nichž některé fungují dodnes (např. Hlávková nadace, která jako jediná z předválečných nadací přežila socialistický režim). Od konce 60. let 19. století začala především ve městech vznikat spotřební a výrobní družstva, a to často pod vlivem Františka Ladislava Chleborada, prvního z propagátorů družstevních myšlenek u nás. V menších městech a na venkově se rozvíjela finanční svépomoc drobných podnikatelů a živnostníků, od 60. let svépomocné záložny spojené s činností F. Šimáčka, J. Škardy, F. C. Kampelíka a od konce 80. let vznikají spořitelny a úvěrní družstva po vzoru Raiffeisenek.¹⁴ Tento bohatý rozvoj českého občanského sektoru v rámci Rakouska – Uherska přerušila první světová válka.

3.1 Období průmyslové revoluce ve Francii

Období průmyslové revoluce ve Francii pokrývá celé devatenácté století. Nestabilní politická situace (trvá od revoluce až do roku 1873) společně s ekonomickými a demografickými faktory výrazně ovlivnila vývoj neziskového sektoru. Každá forma vlády si po svém vykládala roli občanských aktivit a

¹⁴ DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti*. Brno: CERM, 2004.

zakazovala podle potřeby ty spolky, které nebyly v souladu s její politickou orientací.

V důsledku industrializace a městské migrace dochází k zhoršování životních podmínek dělnické třídy. Mezi pracujícími se šíří mnoho nemocí, běžně dochází k pracovním úrazům a hodně lidí je nezaměstnaných. Přes oficiální zákaz občanských sdružení se vytváří a funguje mnoho spolků, jež podporují nezaměstnané i stávkující. Fakt, že spolky fungují v ilegalitě nebo se snaží zákon obcházet tím, že mají méně než dvacet členů, způsobují přitvrzení ze strany legislativy. Represe občanských sdružení stojí u zrodu tvrdého odporu ze strany opozice a formování tajných spolků, které podnítí revoluci v roce 1848.

Zatímco dělnická hnutí se často musí uchýlovat mimo zákon, církevní dobročinné organizace v první polovině XIX. století naopak vzkvétají díky státní finanční podpoře, kterou církev dostává jako náhradu za příkoří, jež utrpěla během Velké francouzské revoluce. Paralelně šlechta vytváří kroužky, např. Filantropickou společnost či bezplatné lékařské poradny. Panstvo má také pod kontrolou společnosti vzájemné pomoci, tedy ty, které jsou legální.

V této době se do popředí dostávají dva názorové proudy zabývající se řešením sociálních otázek. První je reprezentován myšlenkami liberalistů, druhý zastávají utopičtí socialisté. Filantropická společnost, která se myšlenkově řadí k liberálnímu proudu, zastávala názor, že jedinci se musí sami chránit proti chudobě a ostatním sociální rizikům, a to pomocí vlastních úspor a zřízením rezervních fondů. Na druhé straně utopičtí socialisté, zastoupení Saint-Simonem, Fourierem, Proudhonem, Bucheyem, Blancem či Blanquiem, nabízejí alternativní sociální systémy, které jsou založeny na vzájemné pomoci a občanských sdruženích.

Utopický socialismus od svého počátku ovlivňoval koncept sociální ekonomie a má stále velký vliv na podobu vzájemných společností, družstev a na část občanských sdružení. *Saint-Simon* tvrdil, že industriální společnost je potřeba vybudovat na principu dělnických družstev a sdruženích nezávislých pracujících.

Cílem výroby by mělo být zlepšení životních podmínek těch nejchudších. Časem by měla profesionální sdružení postupně nahradit stát ve všech oblastech, kromě vnitřní bezpečnosti a národní obrany.

Proudhon odmítá nadvládu státní moci nad individuem a soukromé vlastnictví. Ideální formou společnosti je podle něj volně provázané sdružení samostatně hospodařících rodin (tzv. federalismus). Vzájemná výměna na základě pracovních hodin by měla nahradit peněžní směnu: vzájemné pojišťovny a banky, sdílené bydlení a společnosti vzájemné pomoci poskytují záruku oproti nevýhodám volné konkurence v ekonomické sféře. Federalismus, díky svému založení na sociální smlouvě vyvažující veřejnou moc a svobodu, je postaven na principu subsidiarity.¹⁵ Proudhon také navrhuje svobodné školství nezávislé na státu a církvi. Proudhonovy myšlenky, zejména vzájemnost, samospráva a federalismus, zůstávají i v současné sociální ekonomii stále živé.

Na konci 19. století se schyluje k novému zákonu o sdruženích, který bude schválen v roce 1901. Občanské sdružení bude od té doby definováno následovně: „Smlouva, na základě které dvě nebo více osob sdružují trvalým způsobem své znalosti nebo činnosti za účelem jiným než dělení zisku.“¹⁶

¹⁵ *Subsidiarita* je princip, podle něhož rozhodnutí a zodpovědnost musí být na tom stupni politického systému, který je nejbližší občanům.

¹⁶ DEBBASCH, Charles, BOURDON, Jacques. *Neziskové organizace*. Přel. Jiří Vejdělek. Praha: Victoria Publishing, 1995. s. 29

4 Vývoj po roce 1918

4.1 Československo

Koncem první světové války vznikla či svoji činnost rozšířila řada charitativních a dobročinných spolků s cílem zmírnit válečné následky (např. Národní pomocné sdružení České srdce, či Československý červený kříž). V roce 1921 byla zaregistrována Armáda spásy. První republika navázala na předválečnou tradici husté sítě spolků a filantropie se stala důležitou mravní a společenskou hodnotou. Občanský zákoník upravoval založení organizací pro „charitativní, náboženské, pracovní, obchodněsdružovací, sociální, atletické, pohřební a náboženské účely.“ Nadace byly zákonem uznány jako neziskové organizace, pokud svým majetkem podporovaly „církev, kostely, školy, nemocnice, chudobince a jiné nenáboženské veřejně prospěšné účely.“¹⁷ Od 20. let rostlo české mládežnické hnutí, rozvíjel se skauting a v roce 1921 se objevily pobočky mezinárodního sdružení pro křesťanskou výchovu mužů a žen (YMCA, YWCA).

Po roce 1948 byla většina neziskových organizací nucena nedobrovolně ukončit svou činnost nebo byla dána pod kontrolu Národní fronty. V době politického uvolnění v letech 1962 – 1968 dochází k oživení občanských aktivit, které byly v následujících letech opět zlikvidovány, tentokrát normalizačními represivními mechanismy. I přes nepříznivé totalitní podmínky vznikaly ojediněle organizace, formou petičních občanských iniciativ, jejichž předmětem zájmu byla především otázka svobody a dodržování lidských práv (Charta 77). Samozřejmě byly režimem od samého počátku tvrdě pronásledovány, avšak úplně potlačit jejich činnost se naštěstí nikdy nepodařilo.

¹⁷ *Odpovědi na otázky: neziskový sektor v České republice.* Zpracovali Denisa Parkosová a Michael Mrázek. Praha: ICN, 1997. Zpracováno k příležitosti 5. konference nevládních neziskových organizací v Praze. s. 6

Po čtyřiceti letech totalitní moci v České republice, která znemožňovala vznik, fungování a rozvoj neziskového sektoru, došlo k jeho přirozené obnově s pádem komunistického režimu.

4.2 Francie

První světová válka obohacuje francouzský neziskový sektor o Červený kříž a další organizace humanitární pomoci. Během druhé světové války dochází ke značnému omezení občanských svobod a spolky mohou fungovat pouze tajně. Zákon z roku 1901 je obnoven po válce generálem de Gaullem a od té doby nebude již nikdy zpochybněn. V roce 1946 si Francouzi odhlasovali novou ústavu a v následujících letech se země začala nejen hospodářsky zotavovat, ale prošla také výraznými sociálními proměnami. Vznikl všeobecný systém zdravotního a sociálního zabezpečení, státního důchodového pojištění a podpor v případě nezaměstnanosti. Stejně jako demografická křivka, začala stoupat i životní úroveň. Po druhé světové válce se rodí mnoho katolických organizací mládeže, např. Křesťanská dělnická mládež (*Jeunesse ouvrière chrétienne*), či Křesťanská studentská mládež (*Jeunesse étudiante chrétienne*), které sehrají v poválečném vývoji důležitou roli.¹⁸

V padesátých letech vyvrcholily ve francouzských koloniích boje o samostatnost. Nejbolestivější se pro francouzskou společnost stala válka v Alžírsku, která byla doprovázena vznikem mnoha občanských sdružení stavících se proti této válce.

Během šedesátých let zažívá Francie ekonomickou prosperitu a zájem občanské společnosti se obrací k novým tématům. Jako reakce na společenský vývoj vznikají nové typy občanských sdružení zabývající se ochranou životního prostředí, ženskou emancipací, či pomocí zemím třetího světa. Třetí sektor se během tohoto období a následně i v letech sedmdesátých úspěšně rozvíjí. Jsou schváleny

¹⁸ ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: Economica, 1996

potřebné zákony, občanská společnost je aktivnější a mnoho projektů neziskových organizací je finančně podporováno vládou.

V osmdesátých letech vládne ve Francii levice, která významně podporuje neziskový sektor. Pojem *sociální ekonomie* se dostává do veřejných politických diskusí a bývají jím označována družstva, vzájemné pojišťovny a některé typy občanských sdružení. Pozitivním stimulem se pro neziskové organizace stává také schválení decentralizačního zákona, který poprvé naruší tisíciletou tradici francouzské centralizační vlády.

Devadesátá léta jsou poznamenána zpomalením ekonomického růstu, menší porodností a zvyšujícím se počtem lidí v důchodovém věku. Tyto faktory ukázaly slabost koncepce sociálního státu. Na hranici chudoby se dostávají nové sociální vrstvy, jako např. nezaměstnaní absolventi škol (z nichž většinu tvoří děti imigrantů). Naopak dříve špatná situace starších lidí se díky dostatečně vysokým důchodům zlepšila. Občanská sdružení přirozeně reagují na tuto situaci a svůj zájem přesouvají směrem k mladým lidem, kteří nemohou najít uplatnění na trhu práce. Ke konci devadesátých let je třetí sektor poprvé veřejně uznán jako partner státní moci. Od nynějška bude státní správa spolupracovat s neziskovými organizacemi především v oblasti zdravotnictví, sociálních služeb a nezaměstnanosti.

Zhoršující se situace imigrantů a jejich dětí v rámci francouzské společnosti, společně s přílivem nových uprchlíků, vyvolala v posledních třiceti letech mnoho diskusí na vládní i nevládní úrovni. Vznikla nová občanská sdružení zabývající se touto problematikou, jež jsou často podporovaná vládou. Vzhledem k událostem posledních let spojovaných s islámským náboženstvím je na téma imigrace nahlíženo z nového úhlu. V atmosféře celosvětového boje proti terorismu se pozornost obrací i k neziskovým islámským organizacím, z nichž několik dává finanční prostředky nejen na dobročinné účely, ale také jimi podporuje činnost domácích, ze západního pohledu teroristických, organizací.

5 Shrnutí

Historii neziskového sektoru v západní kultuře je možné sledovat od raného středověku, kdy se o slovo přihlásila křesťanská víra, jež bude mít hlavní roli při vytváření podoby dobročinnosti až do renesance. V institucionalizované podobě představují předchůdce neziskových organizací bratrstva, cechy, rytířské řády, kláštery a ostatní náboženská zařízení určená k pomoci lidem v nouzi. Od XVI. století se mění postavení chudých a nemocných ve společnosti, která se stále více sekularizuje. Stát přebírá od církve některé instituce sociální péče a stvrzuje celospolečenskou tendenci uzavírat tento druh lidí do speciálních zařízení, která je uchrání a zároveň ukryjí před okolním světem. Během renesance se rozvíjí také nový typ filantropie, jakým je mecenášství. Průmyslová revoluce přináší velké ekonomické a společenské změny, jež se dotknou i občanského sektoru. Pokračující sekularizace uvolňuje prostor pro laickou a státem řízenou filantropii. Pomoc potřebným se mění z hmotné podoby na dary peněžní a vzniká myšlenka sociálního státu, jež zaručuje každému občanu základní sociální jistoty. V rámci národních hnutí vzniká mnoho spolků a sdružení. Rozvoj neziskového sektoru v první polovině XX. století poznamenají dvě světové války. Rozdělení Evropy na východní a západní blok rozděluje i třetí sektor. Zatímco v Západní Evropě se úspěšně rozvíjí, v zemích s totalitní socialistickou vládou je tvrdě potlačován, až zaniká úplně. Zůstávají jen drobné střípky občanských iniciativ, které bojují o život v přítomné ilegalitě. S pádem železné opony dochází k obnově občanského sektoru v zemích Východní Evropy, jež se snaží dohnat náskok zbytku starého kontinentu. Současnou tendencí je snaha sjednotit a vyrovnat rozdíly mezi jednotlivými neziskovými sektory v rámci Evropské unie.

Kořeny organizované filantropie na českém území spadají do XIII. století. V tu dobu se stejně jako jinde v Evropě uskutečňovaly dobročinné aktivity pod

hlavičkou církve. XVIII. století a doba národního obrození byly velmi příznivé pro rozvoj spolkové činnosti u nás. Vznikají nadace, vlastenecké spolky, společnosti podporující umění, vědy a vzdělávání. V tomto úspěšném rozvoji české občanské společnosti pokračovala i první republika. Čtyřicet let totalitního režimu bylo dostatečně dlouhých na to, aby byl zničen neziskový sektor a značně oslabena občanská společnost. Po roce 1989 český neziskový sektor „vstává z mrtvých“, snaží se navázat na násilně přerušenu tradici a srovnat krok s ostatními státy Evropské unie.

Největší vliv na utváření neziskového sektoru ve Francii měly dvě instance: stát a církve. Období mezi Velkou francouzskou revolucí a rokem 1901 je charakterizováno snahou státu potlačit neziskový sektor. Tento politický postoj vysvětluje zpoždění vývoje třetího sektoru oproti ostatním vyspělým státům. Také nevelké procento darů a dobrovolníků bylo způsobeno státem založeném na jakobínské tradici¹⁹, jež vyžadovala pasivní občany, kteří se s každým problémem společenského života obraceli na vládu a očekávají od ní řešení a pomoc. Konkurenční vztah státu a neziskového sektoru se pomalu mění během XX. století až k současné podobě, kdy je založen na spolupráci a snaze o komplementaritu. Církev ovlivňovala třetí sektor po většinu jeho vývoje. Teprve s postupnou sekularizací společnosti přestávají být dobročinné organizace spojovány s náboženskou vírou. I přes oddělení státní a církevní moci jsou křesťanské hodnoty dodnes velkou inspirací pro francouzskou občanskou společnost. Na rozdíl od ostatních evropských zemí (Velké Británie, Německo, Itálie) má ve Francii církve na neziskový sektor vliv nepřímý a kulturní. Jinde se jedná o vliv přímý a politický.²⁰

¹⁹ Jakobínská tradice je dodnes součástí politických debat ve Francii. Odvolává se na centralistický koncept moci Francouzské republiky, kdy hlavním sídlem výkonné moci byla Paříž. V běžné francouzštině je termín jakobinismus (*jacobinisme*) užíván jako synonymum centralismu.

²⁰ ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: Economica, 1996

Současná podoba filantropie a neziskového sektoru je výsledkem dlouhého vývoje, během kterého nabývala různých podob a významů. Zahrnuje v sobě širokou oblast činností a jevů, jež sahají od individuálních iniciativ až po mezinárodní nevládní neziskové organizace. O tom, že dnes je dobročinnost nedílnou součástí euroamerické civilizace, již nikdo nepochybuje. Naopak, v jaké formě se má pomoc druhému odehrávat, do jaké míry má být organizována, či jakou roli má v této oblasti stát, je stále předmětem diskusí a společného hledání místa filantropie v moderní společnosti.

Na závěr můžeme společně s Janem Sokolem konstatovat, že: „...lidskou společnost nevytváří příbuzenství ani sama blízkost, ale solidarita a účinná pomoc (...) Program účinné občanské pomoci všem, kteří to potřebují, tak není jen výrazem soucitu a už vůbec ne nějaké sentimentality, protože právě a teprve takovou pomocí se lidská společnost buduje jako skutečně lidská.“²¹

²¹ SOKOL, Jan. Společnost jako komunikace. In. *Občanský sektor: Studie a souvislosti*. Sborník textů. Fakulta humanitních studií: Moravská expedice, 2002. s.17

II. FILANTROPIE

„Filantropie je iniciátorem společenských změn, experimentátorkou v hledání nových metod, které se v optimálním případě stávají standardem společenské praxe a lidského spolužití. Není náhodou, že od doby osvícenství se opakovaně objevuje názor, že mravní úroveň společnosti se měří úrovní filantropie.“²²

1 Vymezení problému

Filantropické chování je určitou společenskou konstantou, která je spojena s lidskou schopností a potřebou sdružovat se a žít pospolu. Původně byly projevy filantropie zaměřeny na rodinu a nejbližší okolí, postupně, s rozvojem lidské společnosti, se rozšiřoval i okruh filantropického zájmu. Dnes zahrnuje filantropie široké pole činností, od lokálního sdružování až po mezinárodní spolupráci v oblasti humanitární a rozvojové pomoci. Jako nositel pozitivních kulturních a lidských hodnot má nezastupitelné místo ve vývoji euroamerické civilizace.

Etymologické kořeny pojmu *filantropie* nalézáme ve starořeckých slovech *philein* (milovat) a *anthropos* (člověk). Filantropie tedy znamená lásku k člověku a filantropa bychom mohli nazývat lidumilem. Český ekvivalent poukazuje ke křesťanskému chápání pomoci jako k vyjádření lásky k bližnímu. Zatímco lidumil své činy zaměřuje na lidi ve svém okolí, starověké Řecko spojovalo filantropii také

²² BERGEROVÁ, Marcela. Filantropie. In *Občanská sektor: Studie a souvislosti*. Dohnalová, Marie – Andrlé Petr, ed. Fakulta humanitních studií: Moravská expedice, 2002. s. 103

s poznáváním sama sebe a s láskou k „polis“. Přestože se význam filantropie od antiky posunul směrem k dobročinnosti a pozornost filantropa se upírá především k druhým, neměli bychom původní řecký význam opomínat. Připomíná nám, že s pozitivním vztahem k druhým je třeba začít vždy u sebe a že vědomí občanské zodpovědnosti nelze naplnit bez vztahu k místu, ve kterém žijeme.

Při pokusu o překlad slova *filantropie* do současného českého jazyka narazíme na problém, že slova *lidumil* a *lidumilství* se u nás již téměř nepoužívá. Proto bývá filantropie vysvětlována různými opisy (láska k člověku) nebo slovy, která ji nevystihují v celé její šíři (dobročinnost). Termínu filantropie se v české společnosti běžně používalo před druhou světovou válkou, což odráželo skutečnost rozvětvené sítě spolků a dobročinných sdružení v Čechách. Tuto tradici přerušil až nástup nacismu. O několik let později ji zcela zlikvidoval komunistický režim, kterému se během následujících čtyřiceti let podařilo nejen potlačit dobrovolné sdružování, ale také vymazat ze slovníků a odborné literatury pojem filantropie. Během socialistické éry tak pomalu mizelo i obecné povědomí o základních etických rozměrech tohoto pojmu. Pokud přeci jen bylo nutné se o filantropii veřejně zmínit, byly jí přiřčeny negativní konotace spojené s kapitalistickým Západem. Po roce 1989 se spolu s obnovou občanské společnosti znovu objevuje i termín filantropie, bohužel však byl a stále ještě je vyhrazen jen určitému okruhu lidí, kteří mají co do činění s neziskovým sektorem. Bude tedy ještě nějaký čas trvat, než se lidé zbaví jisté nechuti k „povinné dobročinnosti“ stanovené totalitním režimem a znovu se ztotožní se základním významem pojmu filantropie a aktivitami, jaké s ní souvisejí.

Vzhledem k širokému poli různorodých činností, jež filantropie zahrnuje, není jednoduché tuto interdisciplinární oblast definovat. Navíc se jeho význam často prolíná s ostatními pojmy vztahujícími se k pomoci druhým. V této práci se budu držet definice, jež chápe filantropii jako „souhrn dobrovolných činností a chování, které vedou k vědomé podpoře třetích osob (jednotlivců, skupin, organizací) za

účelem dosažení vyšší kvality života jednotlivce a společnosti.“²³ Pokud bychom chtěli termín dále specifikovat, můžeme použít vymezení z první celostátní konference nadací konané v Praze (červen 2000): „Filantropie je chápána jako pomoc druhým lidem formou finančních prostředků, věcných darů a dobrovolně věnovaného času a dovedností bez očekávání osobního zisku. Jde o činnost zaměřenou na dosahování veřejně prospěšných cílů.“²⁴

S fenoménem filantropie jsou dále spojeny pojmy jako *dar*, *dárcovství*, *dobrovolnictví*, *mecenášství*, *almužna* a *altruismus*. Jejich obsah se často vzájemně prolíná a některé, především charita, dobročinnost a altruismus, bývají s filantropií významově zaměňovány. Proto se jim budu v následujících dvou kapitolách věnovat podrobněji.

1.1 Charita a dobročinnost

Charita (z latinského *caritas* – vážnost, úcta, přízeň nebo též láska) je širokou veřejností chápána jako pomoc druhému v rámci náboženské instituce. Někdy bývá tohoto pojmu používáno pro označení samotné dobročinné organizace.

V původním křesťanském významu je charita ztotožňována s nejvyšší formou lásky, která se projevuje ve vzájemné lásce mezi Bohem a člověkem a v nesobecké lásce člověka k jeho bližním. Klade důraz na projevovanou velkorysost k chudým, na shovívavost v posuzování druhých, kdy dar nebo pomoc vychází z lásky nebo soucitu. Křesťan cítí jistou zodpovědnost za lidi, kteří pomoc potřebují, a proto jim ji nabídne. S pocitem odpovědnosti je spojen smysl pro povinnost, jenž byl v judaismu i v islámu hlavní motivací pro dávání almužny a pro pomoc druhým. I v křesťanství je charita pocíťována jako povinnost, které je však nadřazena láska k Bohu jako základní hodnota. Dnes se kromě jeho duchovního významu používá pojmu *charita* jako pojmenování dobročinné činnosti katolické církve se

²³ BERGEROVÁ, Marcela. Filantropie. In *Občanská sektor: Studie a souvislosti*. Dohnalová, Marie – Andrlé Petr, ed. Fakulta humanitních studií: Moravská expedice, 2002. s. 101

²⁴ *Filantropie v České republice a účast občanů na věcech veřejných: soubor esejů*. Šťastná, Jaroslava ed. Praha: Open Society Fund, 2000. s. 2

zaměřením nejen na hmotnou pomoc, ale i na duchovní činnost, na péči o tělesně či duševně postižené.

Filantropie se projevuje také nezištnou pomocí druhému; motivace k takové pomoci však nemusí být spojena s vírou. „I když obsahové rozdíly mezi pojmy *charita* a *filantropie* nejsou velké, doporučuji raději používat termín *filantropie*, neboť je obsahově širší, není spojen tak výrazně s činností různých církví a náboženských společností a má své vysoce moderní, nenáboženské propagátory i mezi finančníky a politiky.“²⁵

Dobročinnost na rozdíl od charity není automaticky spojována s křesťanstvím, avšak významově se tyto pojmy překrývají. Filantropie v sobě zahrnuje širší spektrum činností a jevů, a proto je v pojmové hierarchii charitě i dobročinnosti nadřazena. V určitém kontextu je pro vyjádření filantropie možné použít i termínu dobročinnost.

1.2 Altruismus

Altruismus je možný definovat jako „morální princip předpisující potlačit vlastní egoismus, nezištná služba bližšímu, ochota obětovat vlastní zájem ve prospěch jiných, mravní princip, podle něhož je blaho jiného a on sám mravně důležitější než mé vlastní já a vlastní blaho, respektive reálné chování vědomě nebo nevědomě založené na těchto principech nebo jim odpovídající.“²⁶ Etymologicky vychází pojem altruismus z latinského *altes* (druhý) a je v obecné rovině pojímán jako protiklad k egoismu.

Termín altruismus zavedl do sociologie *August Comte*. V dobách, kdy byla převládající společenskou jednotkou rodina a síť blízkých příbuzných, sloužilo altruistické chování především k ochraně členů rodiny a blízkých osob.

²⁵ SOROS, George. *Soros o Sorosovi*. Brno: Kaligraf, 1997. In *Filantropie v České republice a účast občanů na věcech veřejných: soubor esejů*. Šťastná, Jaroslava ed. Praha: Open Society Fund, 2000s. 81

²⁶ PETRUSEK, Miloslav, MILTOVÁ, Alena, VODÁKOVÁ, Alena. *Sociologické školy, směry, paradigmata*. Praha: SLON, 1994.

Edward O. Wilson rozlišuje dva druhy altruismu. V prvním případě je altruistický impuls většinou iracionální a zaměřený výhradně na jiné lidi. Jeho vykonavatel nevyjadřuje touhu po zpětné reakci a nevykonává žádné nevědomé akce, které by vedly k takovému cíli. Takové chování se nazývá altruismem „tvrdého jádra“. Naopak altruismus „měkkého jádra“ je vrcholně sobecký, neboť skrze něj člověk očekává pro sebe a své nejbližší příbuzné u společnosti odezvu. „Jeho dobré chování je vypočítavé často zcela vědomým způsobem, a jeho manévry jsou sladčovány krajně složitými společenskými sankcemi a požadavky.“²⁷ Pro lidský život ve společnosti jsou důležité obě formy.

Popření vlastního ega hraje důležitou roli v náboženství, kde se s fenoménem altruismu nezdá setkáváme. Například hinduismus věřícím dovoluje, aby se neomezeně zabývali svým já a blízkými příbuznými, ale nedoporučuje soucit s příslušníky odlišných kast, a zejména ne se zavrženými. Nibánský buddhismus si klade za cíl zachování jedince pomocí altruismu. Jeho stoupenci si zlepšují kvalitu života tím, že konají šlechetné skutky a vyvažují činy špatné činy záslužnými.²⁸

Hlavní rozdíl mezi filantropií a altruismem tkví v měřítku působení těchto činností. Zatímco altruistické chování je zaměřeno na nejbližší okolí člověka, oblast filantropie má širší a obecnější charakter. Pojem filantropie je navíc bohatší o institucionální rozměr. Kromě živelného poskytování darů (almužny) zahrnuje také organizovanou společenskou aktivitu, jež je zastřešována většinou neziskovými organizacemi. Pojem *altruismus* tento institucionální rozměr nemá. Vztahuje se jen na chování individuí, nikoli institucí či organizací.²⁹

²⁷ WILSON, Edward O. *O lidské přirozenosti*. Z angl. orig. přel. Eduard Bakalář a Zdeněk Urban. Praha: NLN, 1993.

²⁸ Ibid.

²⁹ KALOISOVÁ, Pavlína. *Filantropie a její organizovaná podoba*. Praha, 2001. 61 s. Vedoucí diplomové práce Josef Žák. FFUK.

2 Dar

„Dávej tolik, kolik bereš, a vše bude v pořádku.“
maorské přísloví

Fenomén daru provází lidstvo od jeho počátků. Je spojen se solidaritou, upevňuje legitimitu hierarchie společnosti a napomáhá mírotvorným procesům. Proces darování je základem filantropického chování, neboť pomoc třetím osobám bez nároku na odměnu se odehrává formou daru, ať už hmotného nebo duchovního. Avšak ne vždy je poskytnutí daru vedeno nezištnými pohnutkami. Motivace dárců jsou různé a vůbec nemusí souviset s altruismem, naopak v některých případech je to především touha po uspokojení vlastního ega, která vede dárcovu ruku.

Jak ukazuje Marcel Mauss, dar jako kulturní fenomén můžeme sledovat u přírodních národů a skrze ně potom lépe pochopit podstatu výměny darů jak v archaických společnostech, tak v současném světě. Dávání se u některých mimoevropských civilizací stává ústředním bodem, který ovlivňuje veškeré společenské dění. Vzájemné služby se formálně uskutečňují na principu dobrovolnosti, prostřednictvím dárků a darů, avšak ve skutečnosti jsou pod trestem skupinové či soukromé války přísně povinné. Dávání tak není dobrovolným aktem, nýbrž povinností. Můžeme tedy rozlišit tři druhy povinnosti v oblasti daru, jež prostupují celým sociokulturním systémem. Povinnost dary poskytovat, přijímat a oplácet je.³⁰ V aktu obdarování se odráží hodnotový systém společnosti, ukazuje se, kdo je přítel a nepřítel, ukazuje se, jak je v které kultuře určitý typ chování společensky závazný, je dešifrován vztah společnosti k majetku a k bohatství.

³⁰ MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. Praha: SLON, 1999.

Při bližším pohledu na současnou západní společnost zjistíme, že část naší morálky stále spočívá v téže atmosféře daru, jež je směsicí závazku a dobrovolnosti. Obzvláště silně to pocítíme při oplácení daru. Neoplatit dar stavělo a stále staví člověka do podřízeného postavení. „Almužna pořád zraňuje toho, kdo ji přijímá, a veškeré úsilí naší morálky směřuje k tomu, abychom neuvědomělý a urážlivý patronát bohatého ‚almužníka‘ zrušili.“³¹ Přijmutím daru obdarovaný (aby se vyhnul pocitům podřízenosti) tiše slibuje dárci, že příště to bude on, kdo přinese nějaký dárek. Při dalším setkání se tedy stane z dárcce obdarovaný, čímž se aktéři dostávají do cyklického procesu, který se neustále opakuje. Pro konkrétní příklad si stačí představit firemní vánoční večírek, na kterém dostanu dárek od kolegy, jemuž jsem žádný dárek nepřinesl. V tu chvíli se dostaví nepříjemné pocity a osobní (samozřejmě tajný) slib, že příště přinesu kolegovi něco „jen tak“.

Poskytování darů nemusí být vždy dobročinným aktem, jak by se mohlo na první pohled zdát. Často se může motivací stát především osobní prospěch dárcce a dar se tak stává formou společenského nátlaku. V oblasti mezilidských vztahů můžeme pozorovat touhu „ukázat se“ před okolím, předstihnout svého souseda, a to množstvím či hodnotou darů. O tom svědčí např. okázalé svatební a narozeninové hostiny. Předvést se jako štedrý dárcce totiž znamená zvýšit si vlastní společenskou prestiž.

Společně s fenoménem výměny a daru vyvstává otázka sociální nerovnosti a rozdělení lidské společnosti na bohaté a chudé. Někteří autoři dokonce zrod filantropie spojují právě s vědomím nerovnosti mezi lidmi a touhou ji zmírnit nebo zcela odstranit. V historii euroamerické civilizace bohatí často obhajují své pozice argumentem, že takové společenské rozdělení je přirozené a dané od Boha. Křesťanská tradice naopak staví do popředí soucit s chudými, péči a starost o druhé. Ve všech monoteistických náboženstvích je dobročinnost směrem

³¹ MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. Praha: SLON, 1999. s. 133

k chudým a nemocným pro ty, kteří mají dostatek majetku, dobrovolnou povinností.

V duchovním slova smyslu je totiž bohatství jakýmsi přebytkem, jenž nenáleží člověku, ale bohům, kteří rozhodují o tom, že ho má být použito pro chudé a potřebné. Dnes je obrovská propast mezi bohatými a chudými vnímána nejen v měřítku národním, avšak především celosvětovém. Otázka bídy a chudoby se jeví v současném globálním světě jako jedna z nejnaléhavějších a fenomén dárcovství hraje při hledání možných řešení důležitou roli. Marcel Mauss považuje za klíčové, aby si bohatí uvědomili (ať už dobrovolně či z donucení), že nesou odpovědnost za chudé a že jsou svého druhu správci pokladny svých spoluobčanů.³² Mauss jde ještě dál, když říká, že celý vývoj člověka v sobě ukrývá jednu zásadní moudrost. Tou je životní princip, který nám ukazuje cestu: „...vyjít ze sebe, dobrovolně i povinně dávat.“³³

Dar jako sociokulturní fenomén je komplexním jevem hluboce zakořeněným v lidské společnosti. Úzce s ním souvisí nejen instituce almužny, ale i veškeré filantropické chování ve své individuální i institucionalizované podobě.

Taková problematika by si jistě zasloužila hlubší analýzu; ta by však již byla nad rámec této práce.

³² MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. Praha: SLON, 1999. s. 138

³³ *Ibid.*, s. 141

3 Almužna

Slovo almužna vzniklo z řeckého *elemosyné*, jež znamená milosrdenství. Její funkcí je zmírňovat nedobrovolnou chudobu, případně podporovat dobrovolnou askezi (např. u žebravých řádů nebo buddhistických mnichů). V některých evropských jazycích se pro almužnu užívá výrazu *charita* (*charity, charité*), čímž se hranice mezi těmito dvěma pojmy stírá. Pro nás je důležité, že oba dva termíny vyjadřují pomoc chudým, většinou formou hmotného daru, v rámci morálky určitého náboženství.

Marcel Mauss v Eseji o daru říká, že „...almužna je plodem mravního pojetí daru a majetku na jedné straně, a pojetí oběti na straně druhé.“³⁴ Dále zdůrazňuje, že „...štedrost je povinná, protože Nemesis mstí chudé a bohy za přemíru štěstí a bohatství některých lidí, kteří se musejí tohoto přebytku zbavit. Taková je stará morálka daru, jež se stala zásadou spravedlnosti; bohové a duchové souhlasí s tím, aby podíl, který jim náleží a který byl promrhán ve zbytečných obětech, posloužil chudým a dětem.“³⁵ Dar v podobě almužny tedy vyvažuje nespravedlnosti světa, a proto je povinný. Stejně tak arabská i židovská forma pomoci druhým měla původně rozměr spravedlnosti, a teprve později se z nich stala almužna, jak jí rozumíme dnes. Učení o almužně jako aktu solidarity plně rozvinulo až křesťanství a islám. Islám zná pojem *milodarové daňové povinnosti* a křesťanství chápe almužnu jako akt lásky k bližnímu, jež je vyjádřena nezištnou pomocí chudému.

Almužna jako akt dobročinnosti je pevně zakořeněna v judaismu, křesťanství i islámu. Protože právě monoteistická náboženství jsou nedílnou součástí euroamerické civilizace, podíváme se v následujících kapitolách trochu podrobněji na to, jaké místo v nich almužna a dar zaujímají.

³⁴ MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. Praha: SLON, 1999. s. 33

³⁵ Ibid.

3.1 Judaismus

Starý zákon zná mnoho podob pomoci chudým, avšak pojem almužna se v hebrejštině nevyskytuje. Klíčovým slovem je *cedaka* (spravedlnost), která v náboženské rovině představuje především ztělesnění víry a lásky v Boha. Dary jsou majetkem božím a věřící tak aktem darování naplňuje vůli boží. Toto chápání daru jako nositele magické, náboženské a duchovní síly je vlastní také přírodním národům a archaickým společnostem.³⁶

Cedaka není činem charitativní povahy (pro ni existuje termín *rachamim*), ale povinnost věřícího podělit se o část svého příjmu s chudým a zároveň plné právo chudého a trpícího na tuto pomoc. Aby dar nestavil příjemce do poníženého postavení, měly by obě dvě strany zůstat v anonymitě. Je důležité zdůraznit, že dar není v židovské tradici aktem soucitu, nýbrž naplněním povinnosti a vyjádřením respektu. Pro dárce není důležité, komu dává, a pro příjemce zase, kdo dává. Proto se oběma stranám přikládá také stejná důležitost. Nejde tedy jen o to někoho podarovat, ale důležité je dát na základě rozvahy a respektu pro druhého. Způsob, jakým je dar dáván, je stejně důležitý jako předmět daru.

Praktickou aplikací cedaky se zabývá Talmud, jenž doporučuje na almužnu věnovat jednu desetinu příjmů, ne však více než jednu pětinu, aby dárce neohrozil svou vlastní finanční stabilitu. Již od raného středověku měla každá židovská obec svého výběrčího milodarů (*gabaj parnas*), který jako strážce dobročinnosti (*gabaj cdaka*) spravoval dobročinný fond či obecní pokladnu. Pro cedaku jsou hlavním časem liturgické svátky a slavnosti.³⁷

Nejvyšší formou cedaky je taková pomoc chudému, která mu umožní samostatný výdělek a nezávislost na almužnách. Již v talmudických dobách existovaly fondy bezúročných půjček zvané *gemach*, jež v mnoha židovských obcích na celém světě fungují dodnes. Povinností chudého je usilovat, aby

³⁶ MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. Praha: SLON, 1999.

³⁷ CIHELKA, Jakub. *Almužna ve třech světových monoteismech* [online]. [cit. 2006-06-15]. Dostupný z WWW: <www.idcc.cz/bv>.

nezůstával na podpoře déle, než je nezbytně nutné. Kdo se nesnaží vyhnout situacím, které vyžadují podporu od druhých, nemá nárok na to, aby se o něj ostatní starali. Péče o chudé v talmudickém chápání není úkolem státu, ale jednotlivce a obcí.

Talmud systemizuje sociální podporu do překvapivých podrobností. Existovala například definice existenčního minima, jíž byl roční příjem ve výši 200 stříbrných denárů. Nárok na něj měl každý, kdo žil v dané obci nejméně jeden rok.

Dar se v judaismu neomezuje pouze na finanční pomoc. Důležitý je také jeho duchovní rozměr, který dokazuje i výrok Rabi Jicchaka, když řekl: „Kdo dá chudému minci, bude šestkrát požehnán, ale kdo s chudým vlídně promluví a oživí jeho ducha, tomu náleží jedenáct požehnaní.“³⁸

3.2 Křesťanství

V tradičním křesťanství je almužna zakotvena v konceptu *agapé*. *Agapé* znamená lásku. Boží lásku k lidem i lásku mezi lidmi v duchu Božím. První křesťané označovali jako *agapy* hostiny liturgického charakteru, jež sloužily nasycení chudých před eucharistickou slavností. Později se eucharistie od hostiny oddělila a dnes se pojmem *agapy* označuje společné stolování v obecnství víry.³⁹ Almužna je v křesťanství spolu s postem a modlitbou považována za základní pilíř náboženského života.

Vědomí sociální nerovnosti, soucit s chudými a povinnost jim pomoci prostupují celou křesťanskou vírou. Pro každého křesťana je život Ježíše Krista vzorem, jenž by se měl snažit co nejvíce napodobit. Ježíš Kristus stojí na straně chudých a nemocných a jeho skutky jim směřují na pomoc. Naopak bohatí budou souzeni mimo jiné i podle míry pomoci těm, kteří ji potřebují. Almužna je chválou

³⁸ KOHOUT, Pavel. *Předci věděli, jak dbát o chudé* [online]. 1996-2006 [cit. 2006-06-16]. Dostupný z WWW: <http://ihned.cz//2-17456650-001000_d-be>.

³⁹ *Slovník biblické kultury*. Praha: EWA, 1992.

Boha a dosahuje se jí odpuštění hříchu, protože splňuje podmínku Otčenáše: „Odpusť nám naše viny, jako i my odpouštíme našim viníkům.“⁴⁰

Chudoba není zapříčiněna nepřízní osudu, ale nerovností mezi lidmi, a proto je almužna také nástrojem, jak zmírnit sociální rozdíly ve společnosti. Křesťanská morálka nařizuje těm, kdo mají více majetku, dávat také větší almužny, neboť povinnost konat dobro zavazuje každého věřícího dle jeho možností. Darovat se má nezištně, bez nároku na recipocitu a bez vyměřování. Právě tato absence hranice daru odlišuje křesťanství od judaismu a islámu. Ježíš nabádá bohaté, aby svůj majetek rozdávali ve prospěch chudých. Co tím ztratí na svém bohatství, vrátí se jim několikanásobně v podobě nebeské odplaty. Na otázku jednoho bohatého člověka, co má dělat, aby dosáhl věčného života, Ježíš odpovídá: „Jedno ti ještě schází. Prodej všechno, co máš, rozděl chudým a budeš mít poklad v nebi; pak přijď a následuj mne!“⁴¹

Křesťanství přineslo do vnímání dobročinnosti také povinnost pomáhat všem (bližním svým) bez rozdílu. Bez rozdílu vyznání, pohlaví či původu. Příkladem Ježíšovým a apelem na nejvyšší princip lásky změnilo křesťanství skutečnost chudoby ve výzvu a hodnotu.

3.3 Islám

Dobročinnost je v islámu tradičně spojována se spravedlností, k níž by měl každý muslim směřovat, aby dosáhl rovnováhy, která je ztotožňována s harmonií mezi nebem a zemí. Islám v porovnání s ostatními monoteistickými náboženstvími dospěl nejdále při vymezení povinností dávat almužnu a vytvořil za tímto účelem zákonné nástroje.

Islám má pro almužnu dva výrazy. *Sadaqa*, jež je dobrovolnou almužnou, a *zakát*, který je povinný a přináší peníze do státní pokladny. Obě formy se však často významově kryjí. Korán ukládá věřícím takovouto povinnost: „Věřte v Boha

⁴⁰ Bible (Mt 6,12)

⁴¹ Bible (Lk 18,22)

a posla Jeho a rozdávejte z toho, v čem učinil vás posledními vlastníky! Těm z vás, kdož uvěřili a almužnu rozdávali, je určena odměna vysoká."⁴²

Sadaqa znamená dobročinnost a muslimovi se za ní dostane odměny od Alláha. V užším slova smyslu sadaqa znamená dát peníze nebo dar lidem, kteří o potřebují. Prorok Muhammad řekl: „Každý muslim musí dávat almužnu.“ Lidé se zeptali: „Ó Proroku, co máme dělat, když nemáme co darovat?“ Privil: „Pracujte svýma rukama. Prospějete tak sobě a můžete dávat almužnu.“ Řekli: „A když ani to nemůžeme?“ Privil: „Pomozte potřebnému.“ Řekli: „A když i toto nemůžeme?“ Privil: „Konejte dobro a držte se pevně od zlého a bude na to pohlíženo jako na milodar."⁴³ Sadaqa se využívá k financování dobročinných institucí (sirotčince, mešity, vzdělávací instituce) a je určována většinou na dlouhodobé investice. Může být využita i pro strádající nemuslimy.

Zakát patří mezi pět základních pilířů islámu⁴⁴ a zavazuje věřící k povinnému finančnímu daru. Doslovně se překládá jako očista. Zakát očisťuje majetek zámožných lidí od dílů, jež mu morálně i právně nenáleží. Očisťuje rovněž srdce od sobectví a touhy po bohatství. Podle klasického práva má zakát odvádět každý dospělý muslim, jehož majetek přesahuje zákonem stanovené minimum (*nisáb*). Tato povinnost se nevztahuje na otroky, jinověrce, tělesně a duševně postižené. Zakát se odváděl ke konci lunárního roku z devíti druhů naturálií a peněz. Z uměle zavlažovaných polí činil pět procent vypěstovaných plodin, jinak se odevzdával dvojnásobek. Kočovní beduíni a obchodníci odevzdávali dvě a půl procenta ze zvířat nebo zboží a drahých kovů.⁴⁵ Zakát může být odevzdáván přímo těm, jimž má připadnout, správnější je však svěřit ho k rozdělení úřadům. Je určen především pro chudé a zadlužené, ale také pro ty, kteří příspěvky

⁴² Korán (57:7)

⁴³ Al-Bucháří, c.1353 [online]. [cit. 2006-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.islamweb.cz/clanky/clanek.php?id=15>>.

⁴⁴ Dalšími pilíři jsou *šaháda* (vyznání víry v jediného Boha), *salát* (vykonávání modlitby), *sawn* (dodržování půstu) a *hadždž* (vykonání poutě do Mekky).

⁴⁵ CIHELKA, Jakub. *Almužna ve třech světových monoteismech* [online]. [cit. 2006-06-15]. Dostupný z WWW: <www.idcc.cz/bv>.

vybírají. Například většina zaměstnanců islámských nevládních neziskových organizací je placena z této daně. Zakát má na rozdíl od almužny v judaismu a křesťanství sloužit k podpoře celé islámské obce (*ummy*) a pomáhat v šíření víry.

Ve srovnání s biblickými almužnami je zakát spíše nábožensko-ideologicky zdůvodněnou státní daní. Charitativní obsah najdeme již jen formou tzv. *zakát al fitr*.⁴⁶ Tuto almužnu poskytují muslimové chudým vždy na závěr postního měsíce ramadánu.

Stejně tak jako v ostatních monoteistických náboženstvích i v islámu se almužna snaží regulovat sociální rozdíly ve společnosti a vnášet do ní pozitivní hodnotu solidarity.

⁴⁶ CIHELKA, Jakub. *Almužna ve třech světových monoteismech* [online]. [cit. 2006-06-15]. Dostupný z WWW: <www.idcc.cz/bv>.

III. NEZISKOVÝ SEKTOR

1 Občanská společnost

„Občanská společnost je velmi složitě strukturovaný a zároveň velmi křehoučký, ba občas až trochu tajemný organismus, který vznikl přirozeným vývojem po dlouhá desetiletí, ne-li staletí, a který je výrazem určitých trvale se vyvíjejících stavů ducha a mravů, určitého stupně společenského poznání a sebepoznání, určitého typu občanského vědomí a sebevědomí.“

Václav Havel

Termín *občanská společnost* se ve společenských vědách objevuje v 18. století. Tradičně bývá ztotožňována s vládou práva, kdy občané dodržují abstraktní pravidla při střetávání každodenních zájmů. Vzniká v procesu modernizace a označuje společenské a ekonomické uspořádání, zásady a instituce mimo rámec státu. To znamená, že má mimopolitický status, zároveň však i politickou relevanci. Zájmy a priority vycházející z prostředí občanské společnosti jsou pro politickou sféru závazné.⁴⁷ Proto je dnes v západní kultuře považována za záruku svobody a demokracie.

Důležitým aspektem občanské společnosti je schopnost občanů sdružovat se za účelem naplňování společných zájmů a potřeb stojících mimo trh, aniž by je k tomu nutil stát. Ve všeobecné deklaraci lidských práv, stejně jako v ústavách většiny demokratických zemí, je uvedeno právo na svobodu shromažďování,

⁴⁷ DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti*. Brno : CERM, 2004.

sdužování a vyjadřování. Společnost umožňuje lidem svobodně se sdružovat a vytvářet rozmanité více méně formalizované organizace různého typu a zaměření činnosti, jejichž prostřednictvím se jednotlivci a skupiny lidí podílejí na řešení osobních, skupinových či společenských problémů. „Přímá účast lidí na řešení nejrůznějších otázek dotýkajících se způsobu jejich života posiluje vědomí odpovědnosti za sebe i za své okolí, pocit sounáležitosti s komunitou, místem či oblastí.“⁴⁸.

Tendence ke sdružování zesílily v posledních dvaceti letech nejen v důsledku rozpadu Východního socialistického bloku, ale také globálními i lokálními změnami ve světě. V postmoderní době lidé těžko hledají pro svůj život pevné orientační body, častěji propadají pocitům osamocení a trpí ztrátou smyslu života. Náležitost k nějaké skupině lidí může do jisté míry tyto existenciální pocity zmírnit, neboť „sdružování je základem pro upevnění sociálních vazeb a stanovování recipročně sdílených norem a hodnot.“⁴⁹ Vzájemně sdílené normy v rámci neziskové organizace umožňují člověku orientaci a vyvolávají v něm důvěru.

Důvěra je důležitým aspektem občanské společnosti a hraje významnou roli v ekonomické teorii neziskových organizací. Ekonomové zdůrazňují, že občanský sektor, na rozdíl od sektoru státního a soukromého, působí jako důvěryhodnější partner, neboť jeho prvotním cílem není dosažení zisku. Proto je snazší uvěřit, že pracovníkům neziskových organizací nejde o vlastní prospěch skrytý za pomoc druhému, ale že sledují především zájem klienta a jeho dobro. Všimněme si, že náboženské instituce (jeden ze subjektů občanského sektoru) jsou strategicky rozmístěny při hlavních životních událostech (narození, svatba, smrt), čímž mimo jiné zakládají a posilují v lidech pocit důvěry.⁵⁰

⁴⁸ DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti*. Brno: CERM, 2004. s. 32

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ DOHNALOVÁ, Marie, Malina Jaroslav, Muller Karel. *Občanská společnost: minulost – současnost – budoucnost*. Brno: CERM, 2003.

Občanskou společnost je možné chápat jako „oblast institucí, organizací a jedinců v prostoru mezi rodinou, státem a trhem, v prostoru, ve kterém se lidé mohou dobrovolně sdružovat s cílem prosadit společné zájmy.“⁵¹ Při uvádění typů organizací a při výčtu subjektů občanské společnosti je vhodnější použít termínů *občanský, neziskový* či *třetí sektor*. Adjektivum *občanský* zdůrazňuje spojitost s občanskou společností, *neziskový* vyzvedává aspekt ekonomický a poslední pojmenování vychází z třísektorového dělení ekonomiky. Prvním sektorem jsou komerční (tržní) organizace, druhým sektorem veřejné (neziskové) organizace a třetím soukromý neziskový sektor. Termínu *třetí sektor (Third Sector)* se používá především v anglosaských zemích a původně byl postaven na modelu třetího (městského) stavu, přičemž prvními dvěma stavy bývala šlechta a duchovenstvo. Občanský sektor můžeme rozdělit na nestátní neziskové organizace a občanské aktivity bez právní subjektivity (např. petice, sousedské aktivity).

⁵¹ HOLLOWAY R.: *Using The Civil Society Index: Assessing the Health of Civil Society*. Canada: Civicus. In. DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti*. Brno: CERM, 2004.

2 Nestátní neziskové organizace

Nestátní neziskové organizace jsou nejvýraznějším prvkem občanské společnosti. Jak název napovídá, jsou charakterizovány především dvěma rysy. Nejsou orientovány na zisk a nespádají pod vliv státních institucí. Tohoto termínu (non-gouvernemental organisations - NGO) používají nejen ostatní evropské státy, ale je přijímán i v celosvětovém měřítku.

Ve společnosti plní neziskové organizace roli zprostředkovatele dobročinnosti, neboť oddělují toho, kdo něco dává, od toho, kdo přijímá, a dále též neutralizují nebo ruší adresnost závazku obdarovaného. V obecné rovině nabízejí prostor pro realizaci individuální filantropie, čímž přinášejí do těchto aktivit řád, pravidla, stabilitu a soulad s okolním světem společenských institucí. Jednotlivcům umožňují identifikaci se zájmy a cíly různých společenství a komunit, poskytují možnost seberealizace a dodávají lidskému konání rozměr smysluplnosti.

Cílovou funkcí v občanském sektoru není zisk ve finančním vyjádření, ale přímé dosažení užitku a plnění vytčených cílů definovaných jako poslání organizace. Neziskové organizace poskytují služby, které veřejná správa neumí nebo nechce vykonávat a pro podnikatelský sektor nejsou dostatečně ziskové. Z mnoha důvodů jsou přirozenou a nezbytnou součástí pluralitního, skutečně demokratického státu. Zejména proto, že vytvářejí prostor pro systematickou vzájemnou výměnu informací mezi lidmi, které spojují společné zájmy, a umožňují jim vykonávání činností přesahujících síly jednotlivce.

Na mezinárodní scéně neexistuje žádná právní báze pro definici nevládních neziskových organizací. Termín NGO byl poprvé zformulován v roce 1945 Ekonomickou a sociální radou OSN. Základem bylo odlišení vládních od nevládních organizací, které však dodnes neposkytuje jasné vymezení neziskových organizací. Vzhledem k tomu, že se opírá o negativní definici slova

ne-vládní, některé státy zahrnují do této oblasti vše, co není součástí vlivu vlády, tedy i např. soukromé společnosti. Proto je definování pojmu *nezisková organizace* stále aktuální otázkou, která se znovu a znovu vynořuje při odborných diskusích. Vzhledem k širokému interdisciplinárnímu poli, které tato problematika pokrývá, množství oborů a pohledů, jež se na něm setkávají, a vzhledem k absenci zřetelných hranic s příbuznými pojmy, není jednoznačná definice snadným úkolem. S pádem totalitních režimů v zemích střední a východní Evropy a s rostoucí potřebou mezinárodní spolupráce neziskových organizací (především v oblasti humanitární a rozvojové pomoci) se hlasy volající po jednotné definici ozývaly stále častěji. Odpovědi se jim dostalo díky projektu na John Hopkins University v USA, jehož cílem byla mezinárodní srovnávací analýza neziskového sektoru.⁵² Bylo nutné vytvořit takovou definici pojmu, jež by byla použitelná ve všech zúčastněných zemích a která by vůbec umožnila reprezentativní porovnání.

Neziskový sektor vymezuje H. K. Anheir a L. M. Salamon následovně:⁵³ je tvořen organizacemi, které jsou charakterizovány pěti společnými rysy:

1. *jsou institucionalizované*

V některých zemích je institucionalizace neziskové organizace doprovázena dlouhými procedurami, jinde stačí jednoduché zaregistrování. Institucionální charakter může být také vyjádřen určitým stupněm vnitřní organizační struktury, existencí odpovědných pozic, pravidly fungování či relativní trvalostí cílů.

Nahodilá, neformální a dočasná sdružení lidí bez skutečné struktury nebo organizační identity jsou z tohoto pojetí vyloučena.

2. *mají soukromý charakter – jsou oddělené od státu a územních orgánů*

⁵² Do výzkumu se zapojilo 32 zemí různých kontinentů, tedy zemí s odlišnou kulturou a tradicemi, na odlišném stupni demokratického vývoje a tedy i s odlišným stavem rozvoje občanské společnosti. Projekt se realizoval ve dvou fázích. První fáze zveřejněná v roce 1996 přinesla výsledky výzkumu za rok 1990. Druhá fáze, které se zúčastnila i Česká republika, analyzovala zejména rok 1995.

⁵³ ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: ECONOMICA, 1996.

Neziskové organizace nejsou součástí správního aparátu státu. Jsou „mimovládní“ ve smyslu jejich oddělenosti od vládních struktur. To však neznamená, že by se jim nemohlo dostávat významné vládní podpory nebo že by představitelé státní moci nesměli zasedat v jejich správních radách (pouze v nich nesmí tvořit většinu). Z hlediska tohoto kritéria je důležité, aby organizace měla institucionální identitu nezávislou na státu, aby nebyla nástrojem žádné složky správy (ať už na státní nebo místní úrovni) a nebyla tudíž vykonavatelem státní moci.

3. *jsou samosprávné – mají své vlastní rozhodovací instance a pravidla vedení*

Některé organizace jsou soukromé a nevládní, a přesto jsou striktně řízeny buďto vládními orgány nebo podnikatelskou sférou tak, že v podstatě fungují jako součást těchto institucí, i když jsou strukturálně oddělené. Aby byly eliminovány tyto případy, byla přidána jako další kritérium autonomie neziskových organizací. Aby organizace splňovala toto měřítko, musí být v takové pozici, že sama významným způsobem řídí svou vlastní činnost. To předpokládá, že musí mít svůj vlastní organizační řád a rozpočet, a nesmí být kontrolována zvnějšku.

4. *jsou neziskové - nerozdělující vzniklý zisk svým členům nebo členům správní rady*

Neziskové organizace mohou vytvářet v průběhu své činnosti zisk, ale tento zisk musí být znovu investován tak, aby posloužil cílům daným posláním organizace. V tomto smyslu jejich hlavním cílem není ekonomický zisk. Toto kritérium odděluje neziskové organizace od ostatních složek soukromého sektoru, tedy podniků, a vylučuje z neziskového sektoru většinu vzájemných společností a pojišťoven.

5. *jsou dobrovolné - mají významný prvek dobrovolné práce*

Aby organizace naplňovala koncepci neziskového sektoru, musí se na jejím chodu podílet určitý počet dobrovolníků nebo dárců. Dobrovolnost je zde důležitá i v druhém slova smyslu, který představuje „nepovinnost“. Organizace, v nichž je členství vyžadováno nebo jinak určeno zákonem, by byly z neziskového sektoru vyloučeny. Podobně pak „dobrovolné“ znamená, že příspěvky v podobě

věnovaného času (dobrovolná práce) a peněz (dary), stejně jako příspěvky v naturáliích, nemohou být právně vymahatelné nebo jinak veřejně vynucované. Toto kritérium bývá zdůrazňováno ve Velké Británii, kde dlouhá tradice dobrovolnictví dala název také třetímu sektoru, pro nějž se používá nejčastěji výrazu *dobrovolnický sektor (Voluntary sector)*.

Organizace tedy musí splňovat zároveň všech pět podmínek, aby mohly být zahrnuty pod pojem *nestátní nezisková organizace*. Přestože se této definice hojně používá na mezinárodní i národní úrovni, nezmizely spolu s ní různé pohledy na neziskový sektor dané odlišnou historickou, kulturní, náboženskou a politickou tradicí různých států. Z tohoto důvodu se v některých zemích řadí mezi neziskové i organizace, které Salamonova a Anheirova definice vyřadila. Jako mezní případy mezi ziskovým a neziskovým sektorem se nejčastěji uvádějí družstva a vzájemné pojišťovny. Organizace občanského sektoru najdeme téměř ve všech oblastech lidské činnosti, přičemž dominují ve čtyřech z nich: vzdělávání a výzkum, zdravotnictví, sociální služby, kultura a rekreace.

Aplikujeme-li definici na české prostředí, spadají do neziskového sektoru následující instituce: občanské sdružení, nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti a církevní právnické osoby.⁵⁴

K mezinárodní definici je možné přidat následující charakteristiky neziskových organizací:⁵⁵

- *spontánnost*: vzniká nutně zdola, dobrovolným rozhodnutím a činností „obyčejných“ lidí, jak to přesně vyjadřuje označení „non-gouvernemental“ – nevládní či nestátní sektor;

- *rozmanitost*: tvoří jej samostatné dílčí skupiny a organizace, které o sobě dlouho nevědí a teprve za čas uvažují o nějakém zastřešení;

⁵⁴ Pro potřeby projektu mezinárodního srovnání občanského sektoru realizovaného na John Hopkins University v USA byly z neziskové oblasti vyčleněny náboženské instituce a politické strany, přestože splňují kritéria dané definice.

⁵⁵ SOKOL, Jan. *Společnost jako komunikace*. In. *Občanský sektor: Studie a souvislosti*. Dohnalová, Marie – Andrlé, Petr ed. Sborník textů. Fakulta humanitních studií: Moravská expedice, 2002. s. 15 - 17

- *veřejný zájem*: i když se jednotlivé skupiny a organizace mohou zpočátku sdružovat jen okolo společných zájmů, sledují nakonec vždy určitý cíl, který ryze spolkové zájmy přesahuje;

- *občanské prostředí*: o občanském sektoru lze mluvit jen v případech, kdy je organizován na pozadí rovnostářské a vysoce individualizované společnosti, nezávisle na tradičních strukturách příbuzenských, místních, stavovských či církevních.

Ze všech uvedených rysů neziskových organizací je na místě vyzvednout prvek dobrovolnosti. Nabízet svoji práci, čas či pomoc dobrovolně, tedy bez nároku na finanční odměnu, je jistě pozitivní morální hodnotou. Právě v nezištné pomoci se ukazuje lidský a sociální rozměr člověka, který je v době, jež staví na první místo hodnotového žebříčku peníze, velice důležitý. Členství v dobrovolné organizaci je pro mnoho lidí prostředkem vyjádření občanství a umožňuje jim projevit zájem o jejich blízké i celou společnost. Pro seniory a osoby v důchodovém věku nabízí využití jejich schopností a možnost aktivního se zapojení do společnosti. Pro mladé lidi naopak může být dobrovolná pomoc přínosem v získávání nových zkušeností, sociálních a profesních dovedností. A právě získání takovýchto nehmotných kvalit je odměnou za dobrovolnou práci. Nedá se tedy říci, že by dobrovolníci v neziskovém sektoru pracovali zcela „zdarma“. Naopak je zřejmé, že neziskové organizace nabízejí svým členům a zaměstnancům nemalé bohatství formou sociálního kapitálu a osobnostního růstu. V závěrečné zprávě mezinárodního výzkumného projektu „Globální občanská společnost“ Johns Hopkinsova srovnávacího projektu občanského sektoru z let 1995 – 1998 vykonává dobrovolnickou práci v průměru asi třetina populace z třiceti pěti sledovaných zemí světa. Také v Evropské unii je členy dobrovolnických organizací na základě odhadů členských států třetina až polovina populace.⁵⁶

⁵⁶ DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti*. Brno: CERM, 2004.

3 Sociální ekonomika

Do souvislosti s neziskovým sektorem se často dává sociální ekonomika. Někdy jsou tyto dva pojmy vnímány jako totožné. Nejednotný názor na vymezení neziskového sektoru způsobuje problémy také při snaze o definování jeho vztahu k sociální ekonomice. Oba typy jsou dobrovolné, oddělené od státu, samosprávné, vzájemné, upřednostňující sociální hlediska či zájmy členů, u nichž není na prvním místě činnost vykonávaná za účelem zisku. Obecně spadají do oblasti sociální ekonomiky organizace, které jsou zaměřeny na principy tržní ekonomiky a zároveň sledují sociální cíle.

Subjekty v sociální ekonomice se dále vyznačují specifickými rysy: nadřazenost jednotlivce a sociálního cíle nad kapitálem, dobrovolné a otevřené členství, demokratické řízení členy, kombinace zájmů členů a všeobecného zájmu, obrana a aplikace principu solidarity a odpovědnosti, autonomní management a nezávislost na obecních úřadech. Uvedené rysy mají v evropských zemích družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace. Na těchto subjektech se shodly mezinárodní instituce v 80. letech 20. století, kdy se v Evropě poprvé tvořil koncept sociální ekonomie na vládní úrovni. Pro všechny organizace, které jsou součástí sociální ekonomiky, není zisk hlavním cílem a neexistuje v nich peněžitá odměna ze zisku v podobě dividend. Zatímco ve sdruženích a nadacích je možný přebytek znovu investován, pojišťovny a družstva mohou svůj zisk buď reinvestovat, nebo, což je běžnější, rozdělit svým členům nebo klientům ve formě slev nebo snížení pozdějších příspěvků.

V České republice se družstva většinou neuvádějí jako součást neziskového sektoru. Stejně tak i družstevní bankovní sektor a pojišťovny, včetně nekomerčních zdravotních, jsou vyloučeny z výčtu subjektů občanského sektoru, přestože jsou v zahraničí prvkem sociální ekonomiky. Síť měst a regionů sociální

ekonomie charakterizuje ve své zakládající chartě tento pojem následovně: „Sociální ekonomika je tvořena na státu nezávislými organizacemi a podniky, které produkují statky, služby obchodního i neobchodního charakteru s cílem sociálním; podniky, které uplatňují demokratickou účast svých členů a zaměstnanců; podniky sledující cíle solidarity a obecného zájmu a které nerozdělují svůj zisk mezi podílníky (akcionáře).“⁵⁷

V souvislosti se sociální ekonomii se nejčastěji uvádí Francie, kde se tato oblast překrývá s neziskovým sektorem. Sociální ekonomii ve Francii tvoří čtyři základní složky: *družstva, vzájemné společnosti, občanská sdružení a nadace.*

⁵⁷ DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti*. Brno: CERM, 2004.

IV. PŘÍKLADY NEZISKOVÉHO SEKTORU

1 Občanský sektor v České republice

1.1 Neziskové organizace

Stejně jako na mezinárodní úrovni, ani v České republice není pojem *neziskové organizace* definován platným právním předpisem, přestože je obecně používán.

Ani mezi samotnými pracovníky neziskového sektoru nepanuje shodný názor na vymezení pojmu. Nejčastěji se proto pracuje s definicí H. K. Anheiera a L. M. Salamona (viz. kap. Nestátní neziskové organizace).

Mezi velkým množstvím neziskových organizací v České republice můžeme rozlišit čtyři základní typy:⁵⁸

Občanské sdružení - sdružení fyzických osob, které vzniká za účelem realizace společného zájmu. Typickým znakem je členská základna.

Obecně prospěšná společnost - subjekt poskytující obecně prospěšné služby všem za stejných podmínek. Zisk nemůže být přerozdělován mezi zakladatele nebo zaměstnance, používá se na financování dalších aktivit společnosti.

Nadace - účelové sdružení majetku zřízené za účelem dosahování obecně prospěšného cíle, jímž se rozumí zejména rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního

⁵⁸ DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti*. Brno: CERM, 2004. s. 77

prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělávání, tělovýchovy a sportu. Nadační příspěvky se poskytují z výnosů z nadačního jmění a z ostatního majetku nadace.

Nadační fond - účelové sdružení majetku zřízené za účelem dosahování obecně prospěšného cíle. Nadační fond na rozdíl od nadace nemusí registrovat nadační jmění, z něhož by používal pouze výnosy, ale k dosahování účelu, pro který byl zřízen, používá veškerý svůj majetek.

Právní úprava jednotlivých typů organizací občanského sektoru je dosud relativně roztržena a promítá se do několika obecných zákonů (občanského zákoníku, obchodního zákoníku, daňových zákonů) a do celé řady samostatných zákonů pro jednotlivé typy neziskových organizací. I když existují zákony, které se subjektů občanského sektoru týkají, je jediným právním předpisem, kde se dozvíme v příkladném výčtu, jaké neziskové subjekty zákonodárce rozlišuje (v roli poplatníků), zákon o dani z příjmů. Ten vylučuje z okruhu neziskových organizací obchodní společnosti a družstva, i když nebyly založeny za účelem podnikání. Stejně tak zdravotní pojišťovny nejsou zařazeny mezi neziskové subjekty, přestože některé jejich příjmy nepodléhají dani z příjmů. Naopak v jiných evropských zemích, např. ve Francii, spadají družstva a vzájemné pojišťovny do oblasti neziskového sektoru.

Do českého neziskového sektoru se počítají i *církevní právnícké osoby*, ačkoli je zařazení církví do občanského sektoru problematické. Můžeme se setkat s názorem, že církve by měly vytvářet čtvrtý sektor odlišný od občanského. Je to dáno jednak státním financováním činnosti církví, které je, vedle pomoci ze zahraničí, dosud nárokové, a také tím, že posláním církevních společností je kultivovat vztah k transcendentnu. Na druhé straně jednoznačně patří do neziskového sektoru účelová zařízení církví, která poskytují sociální, zdravotní, vzdělávací a jiné služby občanům (nejen věřícím) a která vykonávají humanitární a charitativní činnosti.

1.2 Vývoj po roce 1989

Za posledních šestnáct let obnovené demokracie prošel český neziskový sektor velkými změnami. Z bodu nula se rozvinul až do dnešní podoby, kdy se může srovnávat se zeměmi Západní Evropy. Stát byl nucen během tohoto období nejen připravit půdu pro jeho rozvoj, ale také se k němu sám vymezoval. Z pohledu vztahu stát – neziskový sektor lze vývoj po roce 1989 rozdělit do čtyř etap:⁵⁹

1990 – 1992: Naděje a idealismus doby se odrazily v prvních právních úpravách neziskového sektoru (zákon o sdružování a právní úprava nadací) a v založení Nadačního investičního fondu (NIF).⁶⁰ Vznikla Rada pro nadace jako poradní orgán vlády pro otázky nestátních neziskových organizací. Liberální politika státu v této době vytvořila podmínky k bouřlivému rozvoji neziskového sektoru. Do země také vstupují zahraniční dárci a podporují rozvoj neziskových organizací jako součást rozvoje nové demokracie.

1993 – 1996: Stát formoval svůj vztah k neziskovému sektoru skepticky a rezervovaně (nedostatek vůle rozdělit Nadační investiční fond, váhání nad novým zákonem o nadacích). Představy o neziskovém sektoru ovlivnila debata dvou vůdčích politických osobností, Václava Havla a Václava Klause, o podstatě občanské společnosti. Státní politika v této době zaostala za vlastním samovolným vývojem neziskového sektoru.

1997 – 2001: Vztah státu k neziskovému sektoru je intenzivnější a zpřesňuje se.

Nový zákon o nadacích vede ke konsolidaci nadační sféry, probíhá příprava nových zákonů a zpřesňují se dotační pravidla jednotlivých ministerstev. Je obnovena činnost Rady vlády pro nestátní neziskové organizace (RNNO) a jsou rozděleny první finanční prostředky z Nadačního investičního fondu.

2002 – 2004: V tomto období dochází ke dvěma velkým změnám. Za prvé reforma

⁵⁹ *Zpráva o stavu neziskového sektoru v České republice*. Zpracovala Tereza Vajvodová. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace, 2004. Dostupný z WWW: <http://wtd.vlada.cz/pages/rvk_rnno.htm>

⁶⁰ *Nadační investiční fond* byl zřízen v roce 1991 zákonem ČNR č. 171/1991 Sb. „pro účely podpory nadací určených Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR na návrh vlády“. Vláda pro tento fond vyčlenila 1 % akcií z druhé vlny kupónové privatizace. K prvnímu rozdělení takto získaných prostředků došlo až v roce 1999.

veřejné správy znamená vznik krajů, které záhy ovlivňují situaci neziskových organizací v regionu. Za druhé vstup do Evropské unie přináší výzvu v podobě schopnosti navazovat partnerství a využívat evropské strukturální fondy.

Počet neziskových organizací se od roku 1990 dramaticky zvyšoval (v roce 1990 bylo registrováno kolem 3 800 občanských sdružení, o tři roky později to bylo téměř šestkrát tolik – 21 700). V polovině devadesátých let se růst zpomaluje a od roku 2002 můžeme oproti předchozím letům sledovat výrazně menší nárůst počtu neziskových organizací, který by mohl poukazovat na fakt, že český neziskový sektor se již „nasytil“. Vývoj počtu nestátních neziskových organizací mezi lety 1997 a 2003 ukazuje tabulka 1 (viz níže). Mírný nárůst posledních několika let by mohl mimo jiné také otevírat prostor pro obrácení organizací „dovnitř“, k nim samým. Jinak řečeno, stabilizace růstu nově vznikajících organizací by mohla být doprovázena větší profesionalizací neziskového sektoru, vytvářením efektivních partnerství či získáváním důvěry větší části veřejnosti. Právě obrat neziskových organizací směrem k interním procesům je aktuálním tématem současného občanského sektoru v České republice.

Tabulka 1: Vývoj počtu nestátních neziskových organizací (NNO) v letech 1997 – 2003⁶¹

Název	Počet jednotek/rok						
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Sdružení	33 566	37 869	39 450	44 139	46 352	48 432	48 804
Obecně prospěšná společnost	60	199	539	642	726	530	609
Nadace	5 274	4 901	3 324	323*	304	314	322
Nadační fondy	–	71	610	736	761	781	799
Církevní právnické osoby	3 600	4 197	4 205	4 809	4 964	4 847	4 822
Celkem NNO	66 311	73 455	74 665	79 715	83 557	85 251	86 234

* Velký pokles počtu nadací byl dán zákonem z roku 1997 o nadacích a nadačních fondech. Velká část nadací nebyla schopna plnit funkci, kterou po nich zákon vyžadoval, a proto zanikla nebo se přeměnila na nadační fond.

⁶¹ Zpráva o stavu neziskového sektoru v České republice. Zpracovala Tereza Vajvodová. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace, 2004. Dostupný z WWW: <http://wtd.vlada.cz/pages/rvk_rnno.htm>

1.3 Občanská společnost

Z předchozích kapitol je zřejmé, že se český neziskový sektor od pádu železné opony poměrně dynamicky rozvíjí. Za šestnáct let vzniklo mnoho nových sdružení, spolků a nadací, které mají pro svůj vznik odpovídající legislativní základ. Avšak počet dobrovolných sdružení neodráží stav občanské společnosti. Existují empirické důkazy o tom, že rozvoj neziskového sektoru neznamená fungující občanskou společnost, která by byla oporou a podhoubím demokracie.⁶² Srovnání s jinými zeměmi ukazuje, že česká občanská společnost je stále ještě nedospělou a že právě ona je možná největší slabostí našeho neziskového sektoru. Jejím plnému rozvinutí brání kulturně-civilizační bariéry, které jsou výsledkem naší historické zkušenosti. „Česká společnost je stále ještě „dětskou“ společností, jež se nechce smířit s faktem „sebetvorby“ a nechce stanout tváří v tvář odpovědnosti, ale má tendenci upínat se k „charismatickým“ vůdcům, od kterých odvozuje své sebevědomí, svou jistotu, tak jako děti odvozují své sebevědomí a jistotu od svých rodičů.“⁶³ Jak ukazuje Karel Múller, naše společnost je společností nesebevědomou, nedůvěřivou a heteronomní. „To je důsledkem hluboce zažitého stereotypu, jemuž byla česká společnost po desetiletí vystavena, kdy prostředí ve kterém žila, bylo chápáno jako výsledek příkazů shora nebo velkého tlaku sil, jež jsou vůči společnosti vnější.“⁶⁴ V tomto smyslu je možné spatřit paralelu v událostech, jaké se odehrály roku 1918 a 1989, neboť obě demokracie byly zřízeny cestou „shora“. Moderní občanská společnost se tak nevytvořila z iniciativy občanů, ale rozhodnutím politické elity.

Občanská společnost by měla být založená na důvěře v abstraktní principy, jež umožňují lidem navzájem spolupracovat. Právě tato důvěra ve veřejné funkce, politické elity, stejně tak jako v životaschopnost politického a ekonomického řádu, která je tak nezbytná při obnově občanské společnosti v postkomunistických

⁶² MULLER, Karel jr. Češi a občanská společnost. In *Občanská sektor: Studie a souvislosti*. Praha: sdružení Vlastenecký poutník, 2002. s. 60 - 85.

⁶³ *Ibid.*, s. 77

⁶⁴ *Ibid.*, s. 77

zemích, české společnosti chybí. Proto zůstává stále otázkou, zda se česká společnost někdy stane vyzrálou občanskou společností. Existují zde určité předpoklady, ale změna bude vyžadovat nejen zrání v čase, ale také změnu v chování politických elit i občanů samotných. „V každém z nás se nachází ten nejmocnější a nejdokonalejší klíč k budování předpokladů pro rozvinutí občanské společnosti, jež je charakterizována rozkolísaností, nejasností a otevřeností, a jež se neslučuje s jednoznačnými schémata, nýbrž předpokládá permanentní přítomnost rozporů a střetů, které, pokud budou podloženy vztahy důvěry, ochoty a otevřenosti, ji mohou obohatit, pokud ne, znemožní jak její vznik, tak její přežití a bezpečný rozvoj...“⁶⁵

Úspěšný rozvoj české občanské společnosti tak závisí nejen na občanech a jejich aktivním přístupu k dění okolo sebe, ale také na politické reprezentaci, která by se měla chovat a rozhodovat tak, aby vyvolávala v lidech pocit důvěry.

⁶⁵ MULLER, Karel jr. Češi a občanská společnost. In *Občanská sektor: Studie a souvislosti*. Praha: sdružení Vlastenecký poutník, 2002. s. 84

2 OBČANSKÝ SEKTOR VE FRANCII

2.1 Právní rámec

Legislativní rámec určující podobu třetího sektoru se ve Francii utvářel během jednoho století. V roce 1884 vznikl zákon o odborových organizacích, roku 1898 o vzájemných společnostech, sdružení byla schválena roku 1901 a konečně i nadace se dočkaly svého právního vymezení v roce 1987.

Nejčastějším typem neziskových organizací jsou občanská sdružení, která jsou zakotvena v zákoně z roku 1901, jenž byl citován v první kapitole. Zákon je založen na čtyřech základních bodech: smluvní prvek, pluralita členů, relativní trvalost a neziskovost.⁶⁶ *Prvek smluvní* zdůrazňuje společný souhlas osob, které se rozhodly sjednotit svá úsilí za určeným cílem. Sdružení je tak právnickou osobou vzniklou na základě souhlasu vůlí. Fakt, že sdružení je složeno z různých fyzických či právnických osob sdružených za jedním cílem, vytváří *pluralitu členů*. Na rozdíl od shromáždění a dočasných seskupení je sdružení charakterizováno jistou *trvalostí*. Je vytvářeno pro určitou dobu stanovenou společníky a existuje i tehdy, když společníci nejsou fyzicky shromážděni. Vedení i členové sdružení sledují společně nějaký cíl, který je různý, ale vždy *vylučuje dělení zisku*.

V současné době je ve Francii zaregistrováno okolo 880 000 občanských sdružení.⁶⁷ Počet organizací neziskového sektoru se dlouhodobě ustálil na tomto čísle, což znamená, že každý rok vzniká zhruba stejný počet sdružení, jako zaniká.

⁶⁶ DEBBASCH, Charles, BOURDON, Jacques. *Neziskové organizace*. Přel. Jiří Vejdělek. Praha: Victoria Publishing, 1995.

⁶⁷ *La maison des Association loi 1901* [online]. 1999 - 2004 [cit. 2006-08-25]. Dostupný z WWW: <www.loi1901.com/intranet/recherche/index_recherche.php>.

2.2 Typologie

Do francouzského neziskového sektoru jsou nejčastěji počítány následující čtyři typy organizací⁶⁸, které zároveň odpovídají i charakteristice sociální ekonomiky:

družstva (cooperatives) – jsou velmi početná zejména v oblasti zemědělství (více než 80 % francouzských zemědělců je jejich členy). Do této skupiny také spadají velké družstevní banky, jako například Crédit agricole, Crédit mutuel nebo Banque populaire, které byly původně založeny na principu vzájemné kolektivní pomoci, aby dokázaly odpovídat na úvěrové potřeby lidových vrstev. Dnes však plní čím dál tím více stejné funkce jako ostatní banky. Družstva jsou spravována všeobecným statutem družstevnictví (*le statut général de la Coopération*) vydaným roku 1947 a revidovaným v roce 1985.

vzájemné společnosti (mutuelles) – mají nejstarší historii, neboť jejich kořeny najdeme u středověkých bratrstev i vzájemně podpůrných spolků z XIX. století. Většinu z nich tvoří vzájemné pojišťovny, které svým členům nabízejí doplňující služby k sociálnímu pojištění. Mimoto spravují také zdravotnická a sociální zařízení (např. nemocnice, denní stacionáře, lékárny, či domovy důchodců). Ze strany Evropské unie je vyvíjen tlak, aby vzájemné pojišťovny změnil status nebo byly z neziskového sektoru vyčleněny.

občanská sdružení (associations) – představují nejpočetnější a nejrozmanitější prvek sociální ekonomiky. Jsou řízena zákonem z roku 1901 a mají nejliberálnější a nejflexibilnější právní statut z celé francouzské legislativy. Sdružení mohou být také uznána jako veřejně prospěšná, což jim po dlouhé administrativní proceduře přináší daňové výhody.

nadace (fondations) – požívají podobných výhod jako veřejně prospěšná sdružení.

Podléhají zákonům z let 1987 a 1990. Na rozdíl od sdružení, která sdružují své členy, nadace shromažďují majetek nebo peníze nezvratně určené na jeden účel.

⁶⁸ ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: ECONOMICA, 1996.

Francouzský stát se na nadace díval vždy s velkým podezřením a nedůvěrou, a proto jich je zde mnohem méně než v ostatním evropských zemích.

Obecně lze francouzský občanský sektor rozlišit na občanská sdružení (*associations*) a nevládní organizace (*organisations non gouvernementales* – ONG). U nás se takové distinkce nepoužívá. ONG jsou francouzskou společností vnímány jako specifická forma občanského sdružení, jež působí na poli mezinárodní solidarity a humanitární pomoci. Mnoho z nich má statut obecné prospěšnosti. Jsou všeobecně uznávány jako nositelé pozitivních humánních hodnot a někteří humanitární pracovníci, např. Bernard Kouchner⁶⁹, dlouho figurovali na seznamu nejuznávanějších osobností Francie.⁷⁰

ONG se zrodily na bitevním poli v roce 1859, kdy se *Henri Dunant* rozhodl založit Červený kříž a dát válce určitá pravidla založená na myšlence solidarity a rovného práva na lékařskou pomoc, a to i pro nepřátelskou stranu. Jako další příklady francouzských nevládních organizací je možné jmenovat *Lékaře bez hranic* (*Medecins sans frontieres* - MSF), *Comité Catholique contre la Faim et pour le développement* (CCCFD), *Ligue des droits de l'Homme* (LDH), či *Action contre la faim* (ACF).

Aplikujeme-li na francouzský občanský sektor mezinárodní srovnávací definici, bude možné do něj zahrnout následující subjekty: nadace, občanská sdružení, školní a některá bytová družstva, hraniční případy.

2.3 Hraniční případy

Mezi hraniční případy patří organizace na pomezí neziskové a komerčního sektoru a neziskového sektoru a veřejné správy.

⁶⁹ Lékař *Bernard Kouchner* je jedním ze zakladatelů nevládní neziskové organizace Lékaři bez hranic. Aktivně se angažuje nejen na poli mezinárodní humanitární pomoci, ale také v politice (v roce 1992 se stal ministrem zdravotnictví). Dlouhodobě se uvádí jako jedna z nejoblíbenějších osobností veřejného života ve Francii.

⁷⁰ BENNANI, Az-Eddine, et al. *Les organisations non gouvernementales et le management*. Paris: Vuibert, 2004. 319 s. ISBN 2-7117-6965-8.

Francouzskými specifiky na hranici mezi neziskovým a ziskovým sektorem jsou:

Sociální turismus – je zvláštním typem francouzského sociálního hnutí, i když

několik obdobných pokusů bychom našli i v zemích se silnou socialistickou tradicí (např. v Německu). Počátky sociálního turismu spadají do konce 19. století a jsou spjaty se vznikem prázdninové kolonie v roce 1875.⁷¹ K jeho rozvoji dochází roku 1936 s nástupem Lidové fronty. Cílem této vlády bylo umožnění prázdninových pobytů pro rodiny s nízkými příjmy. Plně se tato „volnočasová“ oblast rozvíjí po druhé světové válce. Sociálním turismem se i dnes obecně míní zapojování společenských vrstev s nízkým příjmem do turistického ruchu. I když by se na první pohled mohlo zdát, že sociální turismus je primárně komerční činností konkurující běžným turistickým kancelářím, patří do sféry třetího sektoru, neboť v něm převažuje sociální účel.

Podnikové odbory – existují ze zákona ve všech podnicích, které mají nad padesát

zaměstnanců. Podnikové odbory mají své vlastní rozhodovací instance a jsou spravovány zaměstnanci zvolenými z odborové kandidátky. Mezi hraniční případy občanského sektoru patří proto, že se stále více zabývají kulturními aktivitami a sociálními službami, velmi podobnými těm, která nabízejí občanská sdružení (např. knihovny, jesle, jídelny, letní tábory). Tyto aktivity a služby jsou z 1 % financovány ze mzdových nákladů podniku.

Zprostředkovatelské podniky – mají buď statut sdružení, nebo družstva. Podporují

ty kategorie populace, které se těžko uplatňují na trhu práce. Odpovídají na potřeby, o které se soukromý tržní prostor nezajímá, a jsou vedeny většinou bývalými sociálními pracovníky. Finanční podporu získávají od státu.

Na pomezí neziskového sektoru a veřejné správy se ve Francii pohybují:

Obchodní, profesní a zemědělské komory – jsou velmi blízké veřejnému sektoru, neboť

⁷¹ ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: ECONOMICA, 1996.

jsou financovány ze specifického zdanění podniků, jež vybírá místní správa. Jsou řízeny nezávisle, i když na jejich vedení se mohou podílet zástupci veřejné správy. Tyto komory spravují velký počet vysokých škol, především ekonomického směru, a také některá další školní zařízení.

Sdružení na podporu státních škol – reflektují dlouhotrvající historický svár státu a církve o vliv na školství. Dnes se jedná především o spor mezi přívrženci státních a soukromých škol a jeho ústředním bodem jsou státní subvence pro soukromé školy. Tato sdružení se zasazují především o to, aby státní dotace neplynuly do soukromých (převážně katolických) škol. Přes spojitost se státním sektorem odpovídají i tyto organizace kritériím vymezeným L. Salomonem a H. Anheierem.

2.4 Hlavní oblasti působení

Aktivita neziskového sektoru ve Francii se soustřeďují do čtyř hlavních oblastí: sociální služby, vzdělání a výzkum, kultura a volný čas, zdraví, které pokrývají 90 % pracovních míst a 86 % výdajů třetího sektoru. Zdravotní a sociální péči je také možné zahrnout do jedné kategorie, neboť jejich historie a způsob fungování se vzájemně prolínají.

Kultura, sport a volný čas

Neziskový sektor se v oblasti kultury, sportu a volného času začíná prosazovat v XIX. století. Inspiruje se v každodenním životě občanů a zaměřuje se na jejich sociabilitu. K jeho velkému rozvoji dochází v šedesátých letech společně s ekonomickým růstem, nástupem konzumního způsobu života, zkracováním pracovní doby a zvyšováním volného času.

Dnes jsou občanská sdružení zabývající se kulturními, sportovními a volnočasovými aktivitami na prvním místě francouzského neziskového sektoru

z hlediska počtu organizací a jejich členů. 31 % občanů se hlásí ke členství ve sdružení tohoto typu.⁷²

Takový druh organizací však není výjimečnou doménou občanských sdružení. Také stát je považuje za důležité a stojí často u jejich zrodu. Dnes je ve Francii, na rozdíl od mnoha jiných zemí, většina kulturních a sportovních zařízení v rukou státu. Avšak i do této oblasti zasahuje krize veřejných financí a důsledky decentralizačních zákonů, které způsobují, že stát neziskovým organizacím stále více důvěřuje a ponechává jim větší prostor.

Vzdělání a výzkum

Neziskový sektor v oblasti vzdělání a výzkumu je poznamenán dlouhodobým bojem církve a státu o vliv na podobu škol. V současné době je většina škol veřejných, založených na principu laicity. Přesto nemalé procento škol je soukromých, spravovaných neziskovými organizacemi (většinou katolickými). Soukromé školy navštěvuje okolo 17 % francouzských žáků.⁷³

Zdravotní a sociální zabezpečení

Pomoc chudým a handicapovaným lidem, péče o nemocné, podpora rodin a starších osob patří mezi tradiční oblasti působení třetího sektoru. Tento druh filantropických aktivit byl člověku vždy vlastní a přirozený, a proto individuální a spolkové iniciativy většinou předcházely státní péči. Pro veřejnou sféru jsou dodnes zdrojem inspirace a inovativních metod a důležitým partnerem v této oblasti.

To potvrzuje i Národní mezinárodní unie soukromé sociální a zdravotní péče (Union nationale interfédérale des oeuvres privées sanitaires et sociales – UNIOPSS), založená roku 1947, která sdružuje 7 000 občanských sdružení

⁷² ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif : Associations et Fondations en France*. Paris: ECONOMICA, 1996.

⁷³ Ibid.

zaměstnávajících na 300 000 osob a poskytující služby více než 450 000 klientům.⁷⁴

Co se týká zdrojů příjmů, plynou z 60 % z veřejných financí a jen 7 % je tvořeno dary jednotlivců a podniků.⁷⁵ Malé procento individuálního dárcovství odpovídá zakořeněné představě francouzské společnosti o roli sociálního státu. Stát je v souladu s myšlenkami osvícenství vnímán jako správce veřejných zájmů. V této logice jsou občanské organizace chápány jako zmocněnci veřejných služeb, a tudíž financovány z veřejných financí. V důsledku stejné tradice je většina občanů přesvědčena, že zaplacením daní přispívají i na dobročinné účely, a tím se zbavují morální povinnosti pomáhat slabším členům společnosti.

Podíl francouzských občanů na chodu neziskových organizací je významný a lehce stoupající. Za tímto optimistickým obrázkem však najdeme méně lichotivou skutečnost. Tou je změna osobních postojů, která tkví v příklonu k chování konzumenta kolektivního dobra poskytovaného neziskovými organizacemi. Na druhé straně ubývá aktivistů bojujících ve prospěch obecného blaha.⁷⁶

⁷⁴ ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif: Associations et Fondations en France*. Paris: ECONOMICA, 1996.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

3 Srovnání českého a francouzského občanského sektoru

Pro srovnání českého a francouzského občanského sektoru je potřeba si nejdříve připomenout historické souvislosti, které jsme si ukázali v první kapitole. Podobu francouzského neziskového sektoru ovlivnily tři dlouhodobé fenomény. Za prvé to byly záměrné překážky kladené jeho rozvoji centralistickým státem. Dále došlo k velkým změnám třetího sektoru v důsledku předčasné sekularizace v zemi s dlouholetou katolickou tradicí. A do třetice je potřeba zmínit vliv různých ideologických a intelektuálních proudů XIX. století na sociální ekonomii.

Ve vývoji českého občanského sektoru můžeme rozlišit tři základní etapy.⁷⁷ Mezníky jsou zde roky 1938 a 1989. První etapa probíhá přibližně od poloviny 19. století, kdy se definitivně hroutí tradiční feudální řád, až do roku 1938. Zde dochází ke vzniku a emancipaci moderní české občanské společnosti v poměrech, jež je možné považovat vzhledem k pozdějším obdobím za poměrně liberální. Druhá etapa, která je obdobím „nesvobody“, probíhá více než padesát let, když se konečně po roce 1989 mohla česká společnost vrátit ke svobodným poměrům a vstoupit do fáze třetí, poznamenané rychlým a komplikovaným přechodem k demokracii.

Historie obou zemí neovlivnila jen podobu neziskového sektoru, ale především tvář občanské společnosti. Francouzská společnost, jež je formována historií evropské velmoci, která často měla zásadní vliv na vývoj západní kultury, je společností s velkým sebevědomím. Tudíž i její občané jsou sebevědomí, autonomní, odpovědní a sebekritičtí. Jsou si vědomi svých občanských práv, nebojí se vyjádřit veřejně svůj názor a kritizovat politické autority. Většina z nich je členy alespoň jednoho občanského sdružení, které jim umožňuje realizovat společné zájmy a naplňovat humánní hodnoty. Při pobytu ve Francii se člověk

⁷⁷ MULLER, Karel jr. Češi a občanská společnost. In *Občanská sektor: Studie a souvislosti*. Praha: sdružení Vlastenecký poutník, 2002. s. 60-85.

setkává s neziskovými organizacemi na každém kroku. Občanská sdružení organizují mnoho aktivit pro veřejnost, spravují sportovní a kulturní zařízení, pořádají semináře a konference. V případě potřeby vyjádření veřejného nesouhlasu obíhají mezi lidmi petice a pořádají se demonstrace.

Naproti tomu česká občanská společnost je poznamenána nejen „komplexem“ malého národa, ale především půlstoletou vládou totalitních režimů, kterým se podařilo potlačit občanské sebevědomí většiny společnosti. Lidé během této doby ztratili důvěru v politickou reprezentaci a tato nedůvěra, posílená netransparentností politiky, korupcí či neefektivností soudů, v nás zůstává dodnes. Občané nevěří, že by mohli nějak ovlivňovat státní orgány a politiku vlády. Stejně tak ani většinou nevědí, jakým způsobem by mohli svou politickou vůli uplatnit.⁷⁸ Česká společnost je velmi nesebevědomá a nedůvěřivá, a to jsou základní překážky rozvoje plnohodnotné občanské společnosti. Zda se nám někdy podaří překlenout mezeru danou historickým vývojem a určitou českou povahou zůstává otevřenou otázkou. Při hledání odpovědi přisuzuje Karel Müller hlavní úlohu státu. Přestože by občanská společnost měla vznikat „zdola“, tedy měla by být vytvořena samotnými občany a ne státem, jeho role v překonání krize důvěry bude klíčová. Vláda by měla vytvořit příznivé podmínky pro rozvoj občanské společnosti. Jimi jsou zejména: vyloučení jakékoli pochybnosti a nejistoty ohledně zvrátitelnosti demokratického vývoje, garance občanských jistot a lidských práv, transparentnost a otevřený vztah k veřejnosti, oddělení politické a ekonomické sféry, podpora decentralizace.⁷⁹

Přestože pohled na českou a francouzskou občanskou společnost odhalil markantní odlišnosti, struktura neziskového sektoru již tyto rozdíly plně nezrcadlí. U obou zemí chybí sjednocená terminologie a pojem neziskové organizace není v legislativním rámci přesně definován. V obou případech je

⁷⁸ MULLER, Karel jr. Češi a občanská společnost. In *Občanská sektor: Studie a souvislosti*. Praha: sdružení Vlastenecký poutník, 2002. s. 60 - 85.

⁷⁹ Ibid.

převládajícím typem neziskových organizací občanské sdružení. V České republice jsou občanská sdružení zakotvena v zákoně o sdružování občanů z roku 1990, ve Francii vymezuje právní rámec zákon z roku 1901, který poskytl natolik širokou a obecnou definici, že ho nebylo potřeba dodnes měnit.

Počet neziskových organizací ve Francii je relativně stabilní. V České republice dochází oproti devadesátým létům k výraznému zpomalení nárůstu nových sdružení a lze tedy očekávat nastolení podobné rovnováhy jako ve Francii, kdy každým rokem zaniká zhruba stejný počet neziskových organizací, jako jich vzniká. Nasycení občanského sektoru spolu s celospolečenským vývojem vede k obrácení neziskových organizací k interním procesům. Tím hlavním tématem je dnes profesionalizace organizací třetího sektoru, a to jak ve Francii, tak v České republice.

Ve Francii je neziskový sektor úzce propojen s konceptem sociální ekonomie. U nás je pojem sociální ekonomie pro širší veřejnost téměř neznámý. Jeho užití, definice a začlenění do legislativního systému je teprve v začátcích. V současné době neexistuje v ČR jasný, explicitní vládní dokument hlásící se k pojmu sociální ekonomie a to i přesto, že tento koncept je součástí sociálních politik a politik místního rozvoje v zemích Evropské unie. Při výčtu subjektů občanského sektoru jsou v obou zemích hodnoceny jako neziskové základní dva typy organizací: občanské sdružení (přičemž obecně prospěšná sdružení mají zvláštní status) a nadace. Ve Francii jsou navíc do neziskového sektoru začleněny také vzájemné pojišťovny a družstva. Vlivem zakořeněné nedůvěry k hromadění majetku najdeme ve Francii velmi malý počet nadací. Naopak v České republice je tato forma neziskové organizace hojně rozšířena.

ZÁVĚR

Tato práce byla napsána z kulturologického hlediska se snahou o propojení poznatků z různých oborů a o komplexní uchopení fenoménu filantropie.

Filantropie doprovází lidstvo od jeho počátků a její organizovaná podoba se rozvíjí od raného středověku. Předchůdce neziskových organizací lze v církevním společenství zaznamenat od XII. století, na půdě světské od XVI. století. Ve středověku se filantropické aktivity uskutečňují v rámci křesťanských charitativních společností, cechovních bratrstev a rytířských řádů. Dobročinnost je v této době přirozenou součástí lidského života vedeného křesťanskou vírou. Během renesance a osvícenství se část dobročinných aktivit přesouvá z rukou církve na bedra státu. Pomalu dochází ke změně ve vnímání chudých a nemocných a jejich postavení ve společnosti. Na jedné straně jim jsou přisouzena základní lidská práva, na straně druhé sílí tendence k jejich izolaci. V tomto období najdeme počátky umísťování lidí ve speciálních institucích sociální a zdravotní péče. Zájem společnosti se postupně obrací k umění a kultuře a do popředí se dostává mecenášství jako specifický druh filantropie.

Zásadní zlom podmiňující rozkvět neziskového sektoru přináší společenské změny během XIX. století. Formují se národní emancipační hnutí, spolky bojují za lidská práva a stát se veřejně hlásí k sociální odpovědnosti. V tomto století najdeme nejen počátky moderních evropských demokracií, ale také současného neziskového sektoru. XX. století je poznamenáno výraznou sekularizací společnosti, vznikem národních demokratických států a důrazem na svobodu a

práva každého občana. Tyto faktory přispívají k rozvoji občanské společnosti. V druhé polovině XX. století se vlivem totalitních režimů rozvoj neziskového sektoru ve východní Evropě zpomaluje, až téměř zaniká. K jeho rychlé obnově dochází po pádu železné opony a na začátku XXI. století se dříve rozdělené občanské společnosti potkávají v rámci Evropské unie.

Filantropii nelze oddělit od některých dalších pojmů, jako jsou charita, dar, almužna a altruismus. Dar je latentně přítomen ve většině sociokulturních systémů. Ovlivňuje sociální vazby, vstupuje do hierarchie společnosti a úzce souvisí s morálkou. V oblasti neziskového sektoru hraje významnou roli, neboť vystupuje jako základní jednotka, pomocí které se filantropie uskutečňuje. Charita a almužna jsou významově vázány na náboženství. V křesťanství, judaismu i islámu jsou považovány za jedny ze základních povinností věřícího. Na naše vnímání dobročinnosti, stejně jako na celou západní kulturu, mělo největší vliv křesťanství. Pojmu altruismus se užívá především v sociologii. Je chápán jako pozitivní lidská vlastnost zvýrazňující nesobecké povahové rysy.

Neziskový sektor vytváří prostor, ve kterém se setkávají nové pohledy, návody a řešení reagující jak na místní potřeby a problémy, tak na velké globální výzvy XX. století. V osobní rovině přináší svým členům možnost seberealizace, nové zkušenosti a zručnosti, rozvíjí jejich pozitivní vlastnosti. Členství v neziskové organizaci také podporuje vědomí občanství, neboť vede k praktikování demokracie v každodenním životě. Nezbytným předpokladem pro plné rozvinutí neziskového sektoru je vyspělá občanská společnost. V tomto ohledu jsou v nevýhodném postavení země východní Evropy, neboť občanská společnost je zde poznamenána diskontinuitou způsobenou socialistickým režimem. Tuto skutečnost názorně ilustruje příklad České republiky a Francie.

Přes odlišnou historickou zkušenost a různý stupeň vývoje občanské společnosti lze najít určité společné charakteristiky neziskových organizací západní kultury. Neziskové organizace obecně působí především v oblasti

vzdělávání a výzkumu, zdravotnictví, sociálních služeb, kultury a rekreace. Nejrozmanitějším a nejčastějším typem je občanské sdružení.

Na závěr můžeme konstatovat, že „hlavní poslání neziskového sektoru je ve změně lidské bytosti a zlepšování mezilidských vztahů, v kultivování společenského života ve smyslu demokratických idejí humanity, občanské solidarity a vzájemné úcty.“⁸⁰

⁸⁰ DEBBASCH, Charles, BOURDON, Jacques. *Neziskové organizace*. Přel. Jiří Vejdělek. Praha: VICTORIA PUBLISHING, 1995. s. 12

SEZNAM LITERATURY

ARCHAMBAULT, Edith. *Le secteur sans but lucratif : Associations et Fondations en France*. Paris: Economica, 1996. 261 s. ISBN 2-7178-3103-7.

BENNANI, Az-Eddine, et al. *Les organisations non gouvernementales et le management*. Paris: Vuibert, 2004. 319 s. ISBN 2-7117-6965-8.

BERGEROVÁ, Marcela, et al. *Občanský sektor: studie a souvislosti: sborník textů*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2002. 214 s. ISBN 80-86511-07-3.

DEBBASCH, Charles, BOURDON, Jacques. *Neziskové organizace*. Přel. Jiří Vejdělek. Praha: Victoria Publishing, 1995. 128 s. ISBN 80-85865-78-5.

DELER, Jean Paul, et al. *ONG et développement : société, économie, politique*. Paris : Karthala, 1998. 684 s.

DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti*. Brno: CERM, 2004. 164 s. ISBN 80-7204-339-0.

DOHNALOVÁ, Marie, Malina Jaroslav, Muller Karel. *Občanská společnost: minulost – současnost – budoucnost*. Brno: CERM, 2003. 270 s. ISBN 80-7204-278-5.

DUBY, Georges. *Dějiny Francie: od počátků po současnost*. Přel. Vladimír Cinke. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. 953 s. ISBN 80-7184-514-0.

FOUILLOUX, Danielle, LANGLOIS Anne, et al. *Slovník biblické kultury*. Přel. Jan Binder. Praha: EWA, 1992. 320 s. ISBN 80-900175-7-6.

LE GOFF, Jacques. *Encyklopedi středověku*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. 934 s. ISBN 80-7021-545-3.

HEER, Friedrich. *Evropské duchovní dějiny*. Přel. Martin Žemla. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2000. 768 s. ISBN 80-7021-333-7.

KALOUSOVÁ, Pavlína. *Filantropie a její organizovaná podoba*. Praha, 2001. 61 s. Vedoucí diplomové práce Josef Žák. FFUK.

MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. 1. vyd. Praha: SLON, 1999. 201 s. ISBN 80-85850-77-X.

MESSINA, Rosino. *Dějiny charitativní činnosti*. Přeložila Terezie Brichtová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 150 s. ISBN 80-7192-859-3.

PARKOSOVÁ, Denisa, MRÁZEK Michael ed. *Odpovědi na otázky: neziskový sektor v České republice*. Praha: ICN, 1997. 22 s. Zpracováno k příležitosti 5. konference nevládních neziskových organizací v Praze.

PAVLINCOVÁ, Helena, HORYNA, Břetislav ed. *Judaismus, křesťanství, islám*. 2. přepracované a rozšířené vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. 661 s. ISBN 80-7182-165-9.

PECH, Thierry, PADIS, Marc-Olivier. *Les multinationales du coeur: Les ONG, la politique et le marché*. Paris: Editions du Seuil et la République des Idées, 2004. 95 s.

PETRUSEK, Miloslav, MILTOVÁ, Alena, VODÁKOVÁ, Alena. *Sociologické školy, směry, paradigmaty*. 2. dopl. vyd. Praha: SLON, 1994. 258 s. ISBN 80-85850-81-8.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2001. 752 s. ISBN 80-85927-85-3.

RYFFMAN, Philippe. *Les ONG*. Paris : La Découverte, 2004. 123 s. ISBN 2-7071-3864-9.

ŠKARABELOVÁ, Simona. *Definice neziskového sektoru : sborník příspěvků z internetové diskuze CVNS*. Brno: Centrum pro výzkum neziskového sektoru, 2005. 52 s. ISBN 80-239-4057-0.

ŠŤASTNÁ, Jaroslava ed.: *Filantropie v České republice a účast občanů na věcech veřejných: soubor esejí*. Praha: Open Society Fund, 2000. 93 s.

WILSON, Edward O. *O lidské přirozenosti*. Přel. Eduard Bakalář a Zdeněk Urban. Praha: Lidové noviny, 1993. 247 s. ISBN 80-7106-076-3.

Bible

Korán

Elektronické zdroje:

CIHELKA, Jakub. *Almužna ve třech světových monoteismech* [online]. [cit. 2006-06-15]. Dostupný z WWW: <www.idcc.cz/bv>.

KOHOUT, Pavel. *Předci věděli, jak dbát o chudé* [online]. 1996-2006 [cit. 2006-06-16]. Dostupný z WWW: <http://ihned.cz//2-17456650-001000_d-be>.

La maison des Association loi 1901 [online]. 1999-2004 [cit. 2006-08-25]. Dostupný z WWW: <www.loi1901.com/intranet/recherche/index_recherche.php>.

Zpráva o stavu neziskového sektoru v České republice [online]. Zpracovala Tereza Vajvodová. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace, 2004. [cit. 2006-08-20]. Dostupný z WWW: <http://wtd.vlada.cz/pages/rvk_rnno.htm>.

Uživatel stvrzuje svým podpisem, že pokud tuto diplomovou práci využije ve své práci, uvede ji v seznamu literatury a bude ji citovat jako jakýkoliv jiný pramen.

Jméno uživatele	Katedra	Název textu v němž bude zapůjčená práce využita	Datum, podpis